

Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku

Blanka Ďulíková

Bakalářská práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Blanka ĎULÍKOVÁ**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti grafomotoriky a předškolního věku

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu v Mateřské škole Štítná nad Vláří

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvíjet kreslení a psaní. Brno: Computer Press, a.s., 2006. ISBN 80-251-0977-1

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X

LIPNICKÁ, M. Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-244-7

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eliška Zajitzová**
Ústav pedagogických věd

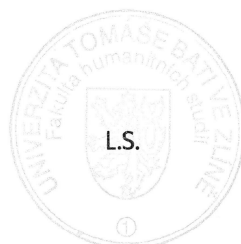
Datum zadání bakalářské práce: **18. ledna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **7. května 2010**

Ve Zlíně dne 18. ledna 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;

na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 3.5.2022

.....
.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělení svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Má bakalářská práce je zaměřena na rozvoj grafomotoriky v předškolním věku. První – teoretická část – se skládá ze tří kapitol, z nichž každá má čtyři podkapitoly, a zabývá se charakteristikou předškolního období a grafomotorikou, významnou součástí dětského vývoje. Ve druhé – empirické – části se věnuji výzkumu rozvoje grafomotoriky u dětí, které posledním rokem navštěvují mateřskou školu. Vytvořila jsem vlastní podpůrný program na rozvoj grafomotoriky, který tyto děti absolvovali, a po jeho ukončení jsem porovnála jejich výsledky s výsledky dětí, které se tomuto programu nevěnovaly. Předem vytvořená hypotéza byla potvrzena.

Klíčová slova: předškolní období, grafomotorika, kresba, hygiena psaní, prevence poruch psaní, uvolňovací cviky, grafomotorické prvky, leváctví

ABSTRACT

This Bachelor thesis is focused on the graphomotorics development of children in the pre-school age. The first – theoretical - part consists of three chapters and each of them has four subchapters. The chapters deal with characteristic of the pre-school age and the graphomotorics as the important part of child development. In the second – empirical – part I follow the research of the graphomotorics development of the children who attend the last year of kindergarten. I created my own program for supporting the graphomotorics development. At the end, I compared the results of children who passed this program with the children who didn't take part in it. The hypotheses made in advance was confirmed.

Keywords: Pre-school age, the graphomotorics, drawing, hygiene of writing, prevention of writing disorders, relaxation exercises, graphomotorics elements, lefthanders

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Elišce Zajitzové za věnovaný čas, cenné rady, odborné připomínky a velmi přívětivý a laskavý přístup při vedení mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 OSOBNOST DÍTĚTE V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	11
1.1 TĚLESNÝ A MOTORICKÝ VÝVOJ.....	11
1.2 KOGNITIVNÍ VÝVOJ	12
1.3 ROZVOJ IDENTITY.....	14
1.4 EMOČNÍ A SOCIÁLNÍ VÝVOJ	14
2 GRAFOMOTORIKA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	18
2.1 RANÉ ZKUŠENOSTI DÍTĚTE S PSANÍM	19
2.2 GRAFOMOTORICKÝ VÝVOJ	20
2.3 UVOLŇOVACÍ CVIKY A GRAFOMOTORICKÉ PRVKY	21
2.4 KRESBA	25
3 PODMÍNKY SPRÁVNÉHO GRAFOMOTORICKÉHO VÝVOJE	29
3.1 HYGIENA PSANÍ.....	29
3.2 ZÁSADY PŘI ROZVÍJENÍ GRAFOMOTORIKY	32
3.3 PREVENCE PORUCH PSANÍ.....	32
3.4 NA POMOC LEVORUKÉMU DÍTĚTI	33
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	35
4 ROZVOJ GRAFOMOTORIKY U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V MATEŘSKÉ ŠKOLE ŠTÍTNÁ NAD VLÁŘÍ.....	36
4.1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	36
4.2 METODOLOGIE	37
4.3 CHARAKTERISTIKA MATEŘSKÉ ŠKOLY, V NÍŽ PROBÍHALO VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	40
4.4 VLASTNÍ ŠETŘENÍ	41
4.4.1 Skupina experimentální	42
4.4.2 Skupina kontrolní.....	66
4.4.3 Shrnutí výzkumného šetření	82
ZÁVĚR	89
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	91
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	94
SEZNAM OBRÁZKŮ.....	95
SEZNAM TABULEK	96
SEZNAM PŘÍLOH	97

ÚVOD

Význam předškolního vzdělávání spočívá především v jeho přínosu pro optimální rozvoj dětí, kontaktu s vrstevníky, dále pak doplňuje rodinnou výchovu a v neposlední řadě má výchovně – vzdělávací efekt. Proto je důležité, aby se tento druh vzdělávání neustále zkvalitňoval a umožňoval tak dětem rozvíjet veškerý jejich potenciál. Grafomotorika je významnou oblastí jemné motoriky a její úspěšný rozvoj je důležitým předpokladem k rozvoji psaní. Z tohoto důvodu jsem se na toto téma zaměřila v bakalářské práci, jejímž cílem je zmapovat úroveň grafomotoriky u dětí předškolního věku a navrhnout program na podporu rozvoje grafomotoriky. Navíc mě baví pracovat s dětmi a díky praxi v mateřské škole mám možnost zde také provést výzkumné šetření. V současné době můžeme sledovat zvýšený nárůst dětí, které mají potíže s počátečním psaním, jsou méně grafomotoricky obratné, není u nich navozen správný úchop. Vzhledem k tomu, že u každého dítěte probíhá grafomotorický vývoj odlišně, je zapotřebí individuální přístup jak ze strany učitelů, tak i ze strany rodičů. Pokud se grafomotorika správně rozvíjí už v předškolním zařízení, má to pozitivní dopad na výsledky dítěte v základní škole a zároveň se tak posiluje motivace k dalšímu učení.

Bakalářská práce je členěna na dvě hlavní části. V první – teoretické – části se budu zabývat charakteristikou jednotlivých etap předškolního věku, grafomotorikou a s ní související kresbou a také hygienou psaní a podmínkami správného grafomotorického vývoje. Ve druhé – empirické - části se budu věnovat výzkumu rozvoje grafomotoriky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OSOBNOST DÍTĚTE V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Předškolní období trvá přibližně od 3 do 6 let a je právem řazeno k nejzajímavějším etapám lidského života. Nápadným rysem dětské psychiky je živost a odvaha **fantazie**, která ještě není spoutána pozdější racionalitou a také kázní. Děti v tomto věku jsou až neuvěřitelně zvědavé a postupně si začínají vytvářet svůj vlastní názor na svět, proto je také často toto období označováno jako „věk tisícínásobného proč“ (Říčan, 2006).

Celá tato etapa je charakteristická významnými změnami v různých oblastech biologického a psychosociálního vývoje, je to čas neutuchající tělesné i duševní aktivity. A právě nejčastější a nejpřirozenější činností dítěte v tomto období je **hra**. Ta je velmi důležitá také pro utváření učebních a pracovních návyků (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003).

Mnoho dětí tohoto věku navštěvuje **mateřskou školu**, která jim poskytuje podpůrné i rozvíjející činnosti a vytváří také prostor, kde mohou naplnit své rozvojové předpoklady (Kolářiková, Pupala, 2001). Dítě se postupně uvolňuje z vázanosti na rodinu a snaží se uplatňovat a prosazovat ve vrstevnické skupině, k tomu přispívá osvojování si běžných norem chování a přijatelná úroveň komunikace. Konec fáze předškolního věku je určen **nástupem do školy**, který je důležitým vývojovým mezníkem (Vágnerová, 2000).

1.1 Tělesný a motorický vývoj

V předškolním věku vyroste průměrný chlapec na 117 cm a přibude na 22 kg, děvčátka jsou o něco menší a lehčí (Říčan, 2006). Ve věku od 3 do 6 let se mění tělesná konstituce dítěte. Typická baculatost se mění ve štíhlost a také vznikají disproporce mezi růstem končetin, trupu a hlavy, mluvíme o „období vytáhlosti“ (Šimíčková – Čížková a kol., 2008). Zda tělesný vývoj odpovídá věku, můžeme odhadnout podle tzv. **filipínské míry** – dítě by si mělo přes vzpřímenou hlavu dosáhnout na ušní lalůček (Říčan, 2006). K vyhraněným tělesným typům patří člověk astenický – dlouhý, štíhlý, s lehkou kostrou; dále člověk pyknický – menší, zavalitý, se silnou kostrou a tukovou vrstvou; a také člověk atletický, který má silnou svalovinu a považuje se za nejharmoničtější. Rozhodující pro formování těchto typů jsou dědičné vlivy (Matějček, 1998).

Významnou roli ve vývoji dítěte hraje **motorika**. Tento pojem označuje celkovou pohybovou schopnost organismu. Motorika se výrazně podílí na vývoji kognitivních funkcí, protože je prvním prostředkem v procesu poznávání okolního světa. Rozlišujeme **hrubou motoriku**, která je uskutečňována prostřednictvím velkých svalových skupin - chůze, běh, skákání, lezení, házení, a **jemnou motoriku**, která je zajišťována drobným svalstvem - pohyby rukou, prstů, artikulačních orgánů (Zelinková, 2001). „*Je třeba mít na paměti, že z rozvoje hrubé motoriky vychází rozvoj motoriky jemné, z té pak rozvoj grafomotoriky*“ (Bednářová, Šmardová, 2006, s.44). V oblasti jemné motoriky se předškolní děti velmi rády zapojují do práce se stavebnicemi, mozaikami, vydrží u rukodělných činností vyžadujících určitou přesnost a obratnost (Bednářová, Šmardová, 2007). Pohybová koordinace se zdokonaluje, roste její kvalita. Pohyby jsou přesnější, plynulejší a elegantnější, dítě je hbitější a dokáže velmi dobře pozorovat a napodobovat různé aktivity, proto slouží toto období jako vhodný začátek pro zahájení sportů, jako je lyžování, plavání, jízda na kole. Tato obratnost projevuje také ve schopnosti plně sebeobsluhy – dítě se samostatně obléká, uklízí, skládá si věci, zavazuje si tkaničky, pečuje o svou hygienu (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003).

1.2 Kognitivní vývoj

Poznávání dětí tohoto věku se zaměřuje především na nejbližší svět a pravidla, která v něm platí. Typický způsob uvažování předškolních dětí nazval Piaget jako **názorné, intuitivní myšlení**, které je málo flexibilní, nepřesné, prelogické (Vágnerová, 2000). Dítě už uvažuje v celostních pojmech, ale vždy se zaměřuje na to, co vidí, či vidělo. Už umí sice vyvozovat závěry, ale ty jsou zcela závislé na názoru – zpravidla na vizuálním tvaru. Myšlení tedy dosud nepostupuje podle pravidel logiky (Langmeier, Krejčířová, 2006). Typickým znakem tohoto myšlení je **egocentrismus** (ulpívání na subjektivním pohledu, tendence zkreslovat úsudky na základě vlastních preferencí – např. když nechce dítě, aby jej druzí viděli, zakryje si oči), **fenomenismus** (důraz na určitou podobu světa, svět je pro dítě takový, jak vypadá – např. dítě odmítá sdělení, že velryba není ryba), **magičnost** (tendence zkreslovat poznání světa, pomáhat si fantazií) a **absolutismus** (přesvědčení, že určité poznání má definitivní a jednoznačnou platnost – projev dětské potřeby jistoty). Dítě interpretuje realitu tak, aby pro něj byla srozumitelná, tento přístup se projevuje i formou nepravých lží, tzv. **konfabulací**, kdy dítě kombinuje skutečné vzpomínky s **fantazijními představami** (Vágnerová, 2000). Ty jsou většinou mnohem živější, svěžejší a tvořivější než kdykoliv později v životě,

jsou velmi důležité pro tuto vývojovou etapu, proto není dobré dělat z dětí realisty a jejich fantazii potlačovat (Matějček, 1998). Dalším charakteristickým znakem myšlení předškoláka je **antropomorfismus** (tendence polidš'ovat předměty) a **prezentismus** (chápání všeho ve vztahu k přítomnosti) (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003).

V předškolním období se rozvíjí samozřejmě také **řeč** a **slovní zásoba**. Ve „ věku otázek“ se děti pokouší rozšířit svůj slovník stále novými dotazy, velmi důležité je na ně odpovídat, jinak by se dítě mohlo přestat postupně ptát a vývoj řeči by se mohl zpozdit nebo narušit (Fürst, 1997). Děti tohoto věku si osvojí 2000 až 2500 nových slov, takže jejich celkový slovní fond v 6 letech obsahuje 3000 až 4000 slov, což je velký pokrok (Šimíčková – Čížková a kol., 2008). Dochází také k osvojování gramatických pravidel, jako je jednoduché stupňování, skloňování a časování (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003). Od čtyř let začínají děti mluvit ve složitějších a delších větách, poté i v souvětích, ale stále dělají chyby – nejčastěji v časových vztazích. V řeči se také vyskytují mnohé nepřesnosti a agramatismy. Významnou složkou řečového vývoje je **řeč egocentrická**, kdy si dítě povídá samo pro sebe, nepotřebuje žádné posluchače (Vágnerová, 2000). Egocentrická řeč později přechází na úroveň vnitřní řeči a může mít expresivní variantu, kdy dítě bez ohledu na potenciální posluchače vyjadřuje slovně své pocity, a regulační variantu, kdy řídí slovními pokyny své vlastní jednání (Vygotský, In Vágnerová, 2000).

V tomto věku se také začínají objevovat první známky záměrné **pozornosti**, to ovšem vyžaduje značné úsilí. Objevuje se i úmyslné **zapamatování**, což se projevuje především ve snaze napodobit a při hrách a kresbách zobrazit zapamatované jevy. Dominující je však stále paměť neúmyslná, kdy si dítě pamatuje zejména ty zážitky, které pro něj byly citově zabarvené (Kuric, 2000).

Co se týče barevného vidění, dítě už začíná rozlišovat doplňkové barvy (růžová, fialová, oranžová). Sluchově už umí analyzovat zvuky různých zdrojů (např. zpěv ptáků) a také se zpřesňuje čichové a chuťové vnímání. Významným zdrojem zážitků pro dítě je **hmat**, pomocí něj dokáže rozlišit vlastnosti předmětu a také jej dokáže pojmenovat (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

1.3 Rozvoj identity

Předškolní dítě o sobě začíná uvažovat, uvědomuje si svou jedinečnost i odlišnost od jiných lidí. Začíná samo sebe chápat jako subjekt, a tak vzniká vědomí vlastní identity. Obraz vlastního těla (tzv. **tělové schéma**) má především vizuální charakter, dítě ví, jak vypadá, orientuje se ve svém těle, ale preferuje zejména nápadné či významné znaky, odlišení podstatných a nepodstatných znaků vlastní bytosti je v tomto věku obtížné (Bettelheim, In Vágnerová, 2000). **Sebehodnocení** předškolních dětí je zcela závislé na názoru jiných osob, zejména rodičů. Přejímají jej tak, jak je jim prezentován. Rodiče ovlivňují své děti svou citovou vřelostí, svými požadavky, svým chováním a především verbálním vyjádřením svého názoru na dítě. Sebepojetí takto malých dětí je ještě nezralé, to se může projevat např. majetnickými sklony, nekritičností a také přehnaným vychloubáním, které dítěti slouží jako zdroj jistoty a podpora sebeúcty. Dětskou identitu obohacuje **ztotožnění s rodiči**, které mu také pomáhá diferencovat žádoucí a nežádoucí projevy chování. Tím, že dítě přijme rodiče jako své vzory, se mu zjednoduší volba vhodné alternativy. Součástí dětské identity je i **osobní teritorium** a **všechny sociální role**, které dítě má. Osobní teritorium zahrnuje lidi, ke kterým má dítě nějaký vztah, věci, které mu náleží, a prostředí, v němž žije (Vágnerová, 2000).

Velmi významná je i tzv. **gender role**, která se v předškolním věku zpřesňuje a diferencuje. Gender role „ *zahrnuje sociální pojetí mužské a ženské role, vymezuje její obsah, s nímž se dítě pod tlakem sociokulturních vlivů postupně ztotožňuje*“ (Vágnerová, 2000, s.117). Ve 3 letech se ještě děti předškolního věku domnívají, že by se mohly stát dítětem opačného pohlaví, kdyby se stejně oblékly a učesaly (Steinberg a Belsky, In Vágnerová, 2000). Ale ve 4 letech už ví, že se jejich pohlavní identita nemůže změnit (Huston, In Vágnerová, 2000). Chápu, jak se má chovat chlapec či holčička a také tuto roli akceptují, chtějí vypadat stejně jako děti téhož pohlaví (Vágnerová, 2000).

1.4 Emoční a sociální vývoj

Předškolní období je velmi důležité pro formování základních **citových projevů**, ty jsou velice intenzivní, ale zároveň krátkodobé a proměnlivé (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003). Z vyšších citů se začínají utvářet a rozvíjet **city intelektuální, estetické, etické a sociální**. City intelektuální se projevují radostí z nové činnosti, dítě rádo získává nové zku-

šenosti, poznává nové věci. Na základě estetických citů může dítě vnímat krásno a prožívat příjemné citové stavy z něčeho, co považuje za hezké. Tyto city se rozvíjejí např. při výtvarných činnostech nebo při vnímání hudby, pohádek. Etické cítění umožňuje chápat, co je dobré a co špatné, co se smí a co nesmí. V souvislosti s tím je dítě spokojeno, když jej někdo pochválí, může prožívat pocity viny, když jej někdo pokárá (Šimíčková – Čížková a kol., 2008). Co se týká formování sociálních citů, už od začátku kojeneckého období se projevuje silná potřeba sociálního kontaktu, v tomto věku se však dítě váže především na dospělé. Až kolem 4. a 5. roku se začíná u dítěte projevovat potřeba spoluúčastníků při jeho činnostech, zejména herních (Kuric, 2000).

Vůle v tomto období je velmi kolísavá, pro předškolní dítě jsou podstatné jasné a blízké cíle, které uspokojují jeho potřeby. Vůle bývá také často stimulována kolektivem – např. budování a zařizování skrýší (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003).

Nejvýznamnějším prostředím, které zajišťuje dítěti primární **socializaci**, zůstává i nadále rodina, sociální vztahy se však rozšiřují stále více i mimo ni (Langmeier, Krejčířová, 2006). „*Předškolák je v dětském kolektivu ještě spokojenější, protože si s druhými dětmi dovede už složitě a zajímavě hrát*“ (Říčan, 2006, s.125). Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) dochází v procesu socializace dítěte ke změnám ve třech klíčových rovinách – ve vývoji sociální reaktivity, sociálních kontrol a v osvojení sociálních rolí.

Vývoj a zkvalitnění **sociální reaktivity** probíhá plynule od narození, ale až předškolní období poskytuje dítěti diferencované emoční vztahy se sourozenci, s kamarády, s rodiči, prarodiči, ale také se sourozenci a s cizími dospělými. Dítě si tak může procvičovat sociální aktivity (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003). **Sourozenecké vztahy** mívají většinou ambivalentní charakter, děti jsou spojenci i soupeři, dělí se o rodičovskou pozornost, kooperují ve společné hře. Interakce mezi sourozenci podporují rozvoj sociálního porozumění a zároveň si děti ve svých rozhovorech vzájemně sdělují své potřeby, pocity a zájmy, což je velmi cenná zkušenost, protože rozhovor s rodiči bývá jednostranně zaměřen na dítě. **Vztahy s kamarády** jsou také velmi důležité, jedinec zde má možnost volby. Kamaráda, který mu nevyhovuje, může odmítnout. Existuje tzv. trend volby dvojníka, kdy si dítě hledá takové kamaráda, který by mu byl co nejvíce podobný a který by uspokojoval jeho potřeby. Předškolní děti většinou preferují kamaráda stejného pohlaví, přátelského a sociálně zdatnějšího. Výběr kamaráda může ovlivnit i vzhled nebo vlastnictví nějakého zajímavého předmětu

(Vágnerová, 2000). Samozřejmě nejdůležitějším vztahem pro předškolní dítě zůstává i nadále **vztah s rodiči**, který mu poskytuje jistotu, bezpečí a zázemí. Rodičovská dyáda je významným prostředím pro formování pohlavní identity a je důležité, jak se k sobě rodiče navzájem chovají, protože tím poskytují dítěti určitý vzor. Podstatným vztahem je také **vazba s prarodiči**, kteří mají na dítě zpravidla více času, jsou tolerantnější k drobným prohřeškům, nebrání se dětským otázkám a také umožňují dětem pochopit kontinuitu života (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003).

Dále dochází k vývoji **sociálních kontrol** neboli k přijetí norem společensky žádoucího chování. Tyto normy si jedinec vytváří postupně na základě příkazů a zákazů, které jsou udělovány dospělými a které pak přijímá za své. Jeho chování je tudíž omezováno určitými hranicemi, které vytvořila společnost tak, aby byla jako celek chráněna. V útlém dětství je dítěti dovoleno takřka všechno, nikdo od něj neočekává, že ihned uposlechne rozkazu ani že bude samo pečovat o svou hygienu, toto období je označováno jako „**období shovívavosti**.“ Přechod od shovívavosti k socializaci probíhá buď pozvolna, nebo náhle, v každé společnosti je to jiné. Na příklad u jihoafrického kmene Zulu je mezi 18. a 24. měsícem života dítě odstaveno od prsu a shovívavost se náhle změní v tvrdost a krutost. U nás dochází k socializaci spíše pozvolna, zpravidla během třetího roku a poté po celé předškolní období (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Další klíčovou rovinou je **osvojování sociálních rolí**, které probíhá v rodině i mimo ni, např. v mateřské škole. V předškolním období je dítě schopno vyjmenovat několik svých rolí, jako je syn, vnuk, kamarád, kluk, lyžař a podobně (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003). Osvojování rolí ve skupině se projevuje zejména v tom, že některé děti získávají oblibu svých spoluhráčů, jiné poroučejí druhým, další se zase podřizují. Začíná se rozlišovat, kdo z dětí si pomáhá hrubou silou a kdo volí šikovnější taktiku. Kolem třetího až čtvrtého roku se také výrazně projevuje **soupeřivost** mezi dětmi. Pokud mají vytvořit něco hezčího než jejich společníci, výsledky bývají lepší, než když pracují děti samy (Langmeier, Krejčířová, 2006). Role soupeře je pro děti atraktivnější a také snazší, zejména pro dominantní děti. Spolupráce je obtížnější zejména proto, že vyžaduje sebeovládání a také potlačení touhy uspokojit své vlastní potřeby (Vágnerová, 2000).

V socializačním procesu má významnou úlohu také **hra**. „*Kojenec a batole ještě více experimentovali, než si hráli, a od školních let začne hru vytlačovat práce. Proto je předškolní*

věk klasickým obdobím hry. Předškolák si hraje intenzivně, s velkou vážností a vášnivostí. Dovede se do hry tak zabrat, že úplně zapomene jít včas na záchod, a dokonce se do ní vžije natolik, že se směje, vztekle křičí – i pláče“ (Říčan, 2006, s. 127). Hra vede k osvojení důležitých dovedností, pomáhá obnovovat síly, přispívá k uvolnění a k překonání sociálních nároků (Langmeier, Krejčířová, 2006). Zapojení dítěte do her a jeho soustředění závisí na mnoha faktorech, jako je aktuální stav, emoční atmosféra, dostatek času a podnětů, přiměřenost podnětů a také kamarádi, se kterými si dítě hraje (Šulová, In Mertin, Gillernová, 2003). Langmeier a Krejčířová (2006) rozlišují několik **typů her** :

- **Funkční typ hry** – procvičování tělesných funkcí
- **Konstrukční typ hry** – konstrukce nových věcí z různých materiálů, jako jsou kostky, písek, plastelína atd.
- **Iluzivní typ hry** – dítě si přeměňuje svět podle svých představ, např. hadřík představuje peřinku, padák atd.
- **Úkolové hry** – dítě si hraje na maminku, tatínka, na princeznu, na prodavače,...

Šulová (In Mertin, Gillernová, 2003) hovoří o zajímavém hrovém jevu a tím je tzv. imaginární společník, což je bytost, kterou si děti vymyslí, pojmenují ji a pak si s ní hrají a promlouvají s ní. Není to žádná duševní porucha, jak se někteří rodiče domnívají, maximálně se může jednat o nedostatek dětské společnosti.

2 GRAFOMOTORIKA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Pojem **grafomotorika** označuje „soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Psaní není jen záležitostí psacích pohybů ruky (u postižených osob též nohy, úst), ale je řízeno psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů (únavy, strachu), procesů a vlastností, při diagnostice poruch a nemocí jedince“ (Průcha a kol., 2003, s. 69 – 70).

Zjednodušeně tedy můžeme říci, že grafomotorika je koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech, jako je psaní a kreslení (Dvořák, In Mlčáková, 2009).

Začít kreslit a později i psát umožňuje dítěti vývojový proces, při kterém se zdokonaluje koordinace ruky se smyslovými funkcemi, především zrakem (**vizuomotorika**), sluchem (**audiomotorika**) a hmatem, který je základem **taktilně – kinestetického vnímání** (diferenciace kvality hmatových podnětů, dítě umí udržet rovnováhu, orientuje se v prostoru, rozeznává předměty dotykem, pojmenovává části těla). Grafomotoriku však ovlivňují další důležité psychomotorické schopnosti, jako je **pohybová koordinace** (zdokonalování pohybových schopností, to souvisí s vývojem hrubé a jemné motoriky) a **také artikulační obratnost** (souhra pohybů pevných artikulačních orgánů, jako jsou zuby a horní čelist, s pohyblivými artikulačními orgány – rty, jazyk, dolní čelist a měkké patro). Pokud se dítě často zabývá grafickými aktivitami, experimentuje s tím, jak zužitkovat rozmanité tvary, vzory a linie, obohacuje se tak o nové zkušenosti, dovednosti a také zážitky s psaním (Lipnická, 2007).

V případě, že se dítěti kreslení nedaří, se nejdříve zaměřujeme na rozvoj **hrubé motoriky**, protože základní pohyby při psaní a kreslení vychází z pohybu velkých kloubů. Až poté se zaměříme na **jemnou motoriku**, vizuomotoriku a nakonec na grafomotoriku (Bednářová, Šmardová, 2006).

Předpokladem pro čitelné písmo jsou akcenty a prvky písma, prvky písma fungují jako stavební kameny, patří mezi ně volná čárka, orientovaná čárka, kruh, dolní obloučky, horní obloučky, horní smyčky a spodní smyčky. K akcentům písma řadíme velikost, tlak, směr, tempo a preciznost (Looseová a kol., 2001).

2.1 Rané zkušenosti dítěte s psaním

Dítě postupně získává zkušenost s jazykem jako komunikačním prostředkem a osvojuje si jazykové kompetence, které uplatňuje při mluvení s jinými lidmi. Tyto kompetence se rozvíjí v souladu s rozvojem kognitivních funkcí, s psychomotorikou i emocionalitou. Dítě je pak schopno přijímat i přenášet různé informace a tak smí poznávat a chápat podstatu jevů. Jeho jazykové schopnosti jsou obohacovány i tím, že se setkává s psanou kulturou. V každodenním životě totiž vnímá nejrůznější nápisy na domech a v obchodech, sleduje obrazy ve výlohách. Podle toho, jak si zapamatuje grafický symbol, pak mluví o obsahu reklamy, kterou někde zahlédlo. Spoustu podnětů mu také poskytuje rodina, dítě sleduje své rodiče, když mu čtou pohádky, když např. maminka píše seznam věcí, které potřebuje koupit, to vše v něm zanechává určité stopy. Velmi důležité je **podporovat rané psané projevy dítěte**, vytvořit podnětné prostředí a bezprostředně reagovat na jeho zvědavost a zájem o všechno nové. Činnosti pro dítě by měly být co nejpestřejší, vhodné je navozovat situace, v nichž může dítě experimentovat. Jde o **spontánní psaní**, kdy by rodiče neměli po dětech požadovat správné tvary nebo jejich rozmístění, důležité je, že se děti vyvíjejí a zaznamenávají vlastní myšlenky způsobem, který je přiměřený jejich věku (Lipnická, 2007).

I Komenský (In Mlčáková, 2009) zdůrazňoval, že je užitečné, když se dítě snaží psát nebo kreslit ještě před tím, než vstoupí do školy, a proto by mu rodiče měli poskytnout dostatek příležitostí k těmto činnostem.

Synek (In Mlčáková, 2009) se domníval, že nejlepší přípravou na psaní je nejdříve děti dobře motivovat a poté přejít k **rytmickému čmárání**. Stejně jako většina odborníků doporučoval, aby bylo předškolní dítě vedeno co nejčastěji ke grafickým projevům, aby mohlo v mateřské škole spontánně čmárat na tabuli a tím si dobře procvičilo pohybovou koordinaci. Samozřejmě nesmíme děti do různých grafických her nutit, ponecháváme jim určitou volnost a pokud se nějak projeví, vždy je za to **pochválíme**, čímž je motivujeme k dalším podobným činnostem.

Pokud však dítě nevyhledává psací náčiní ani po čtvrtém roce, je třeba u něj začít rozvíjet hrubou a jemnou motoriku a přitom mu poskytovat podporu, co nejvíce mu pomáhat a oceňovat jeho výsledky. Okolo pátého roku je potom vhodné zařadit do jeho denního programu systematická **grafomotorická cvičení**, pokud se totiž předškolák těmto úkolům snaží vyhýbat, častou příčinou bývá opožděný vývoj grafomotorických schopností a dovedností. Sa-

mozřejmě je třeba brát v úvahu jeho grafomotorickou obratnost a začít od jednodušších úkolů. Příliš velké nároky dítě odradí a upevní v něm pocit selhání. Předškolák, jehož vývoj probíhá bez nápadností, tyto činnosti vyhledává sám a záměrně. V případě zhoršené pohybové koordinace je dobré zařadit do denního programu dítěte rytmická cvičení nebo rehabilitační tělocvik, umožnit mu dostatek pohybu a zapojit jej do her s ostatními dětmi. Rozvoji jemné motoriky napomáhají každodenní činnosti, děti předškolního věku se snaží pomáhat dospělým, jsou velmi aktivní, proto by se mělo těchto příležitostí hodně využívat. Děti mohou na příklad navlékat korálky, skládat si z kostek, hrát si se stavebnicemi, pracovat s dětským nářadím, modelovat, vystřihávat a podobně. Pro rozvoj grafomotoriky je dobré především vytvářet dostatek příležitostí ke kreslení a psaní, dítě by mělo mít volný přístup k papírům a i psacím potřebám (Bednářová, Šmardová, 2006).

2.2 Grafomotorický vývoj

V tom, co dítě nakreslí nebo napíše, vyjadřuje svůj názor na svět a právě zde se plně projevují typické znaky dětského myšlení a emočního prožívání. Realita je zjednodušená, srozumitelná a bezpečná, dítě tak uspokojuje svou potřebu jednoznačnosti světa (Vágnerová, 2000).

Začátky dětského kresebného projevu jsou spojeny s radostí z pohybu ruky a také ze stop, které zanechává barvička, ta se velmi často objeví i na stěnách a okolních předmětech. Dětské spontánní a nekontrolované čmáranice později vystřídá záměrné úsilí o kresbu, k čemuž přispívá zrání centrální nervové soustavy. Dítě začíná koordinovat a organizovat pohyby těla. Pohyby ruky se zjemňují, začínají je kontrolovat smysly, jako je zrak a hmat. Na tom, jak je dítě grafomotoricky obratné, má velký vliv vývoj psychických a motorických funkcí. Ruka se začíná postupně uvolňovat, čáry jsou jistější, tahy plynulejší a tvary vypracovanější (Lipnická, 2007). „ *Grafomotorika dítěte se vyvíjí etapovitě a individuálně, avšak fyziologicky daným postupem. Z tohoto důvodu se u dětí určitého věku projevují přibližně stejné znaky kresby či písma*“ (Lipnická, 2007, s. 6).

Následující **grafomotorický vývoj** popsala Looseová a kol. (2001). Tím, jak se vyvíjí kresba a kresba lidské postavy se budou zabývat samostatně, viz. níže, kapitola Kresba.

Ve 2. – 4. měsíci začne dítě náhodně uchopovat předměty, které se vyskytují kolem něj.

Okolo 4. – 6. měsíce můžeme pozorovat radiálně – palmární neboli dlaňový úchop, kdy dítě

uchopuje předměty celou svou dlaní. **Mezi 11. – 13. měsícem** už se objevuje jemný pinzetový neboli klíčkový úchop, kdy dítě zvládá držet předmět mezi ukazovákem a palcem. Dokáže už také izolovaně používat ukazováček. První zkušenosti s tužkami bývá spíše náhodná a vyskytuje se kolem **16. – 18. měsíce**. Už v **18. – 24. měsíci** začínají být pohyby koordinovanější, je možné strukturovat list papíru. Dítě dokáže vědomě zastavit a znovu začít psát. V tomto věku je už také možné začít jíst lžící. Zde již převládá dovnitř otočený příčný úchop, kdy dítě drží psací náčiní v dlaní, tu má ale vytočenou dovnitř k tělu. **Mezi 2. – 3. rokem** jsou pohyby při kreslení jemnější a formy jsou rozmanitější, nejdříve hranaté a poté kulaté. Dítě začíná zdůrazňovat a používat první prvky písma a začíná intenzivně čmárat. **Ve 3 – 4,5 letech** může dítě listovat stránkami a začínají se u něj objevovat pravidelné a kontinuální pohyby při kreslení, zlepšují se také tvarové variace. Dítě přechází k příčnému úchopu s nataženým ukazováčkem a poté začíná k držení tužky používat prsty. Může skládat papír, kreslit izolované i klikaté čáry a také může provádět pohyby orientované určitým směrem, takže vznikají různě orientované tvary. Dítě už zvládá kreslení kruhů (nejprve otevřené, později uzavřené), které umí i vymalovat a své obrázky začíná pojmenovávat. **Kolem 4,5 – 5 let** se opět zvětšuje rozmanitost forem a grafické formy jsou uspořádány tak, že dávají smysl. Pohyby jsou víceméně pravidelné. Dítě dovede vědomě měnit směr při pohybu tužkou, dokáže uchopit štětec a také spojit dva body čarou. Umí nakreslit kříž. Lipnická (2007) dodává, že začíná kreslit i čtverec a trojúhelník, ale pojmový obsah těchto tvarů si samozřejmě neuvědomuje. **Mezi 5 – 7 lety** jsou už možné nepřetržité, nazpět směřující pohyby a dítě už dokáže správně uchopit tužku – špetkový úchop. **V 6 – 7 letech** už je možné psaní a kreslení v linkách, kresby i písmo se zmenšují. Písmo je spojitější a plynulejší a od 7 let se vyhraňuje stále individuálněji.

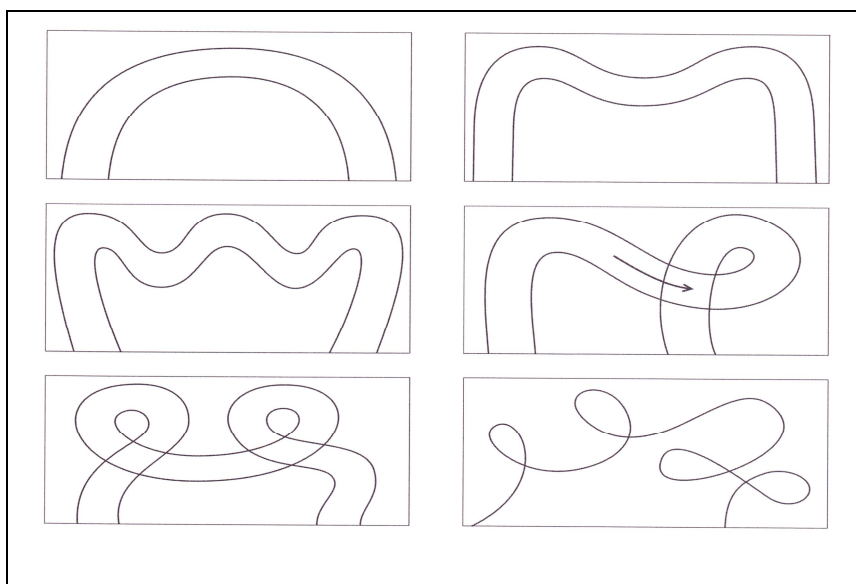
2.3 Uvolňovací cviky a grafomotorické prvky

Uvolněná ruka při psaní velmi významně ovlivňuje grafický výkon dítěte i jeho chuť kreslit. Pokud dítě vyvíjí velký tlak psacího náčiní na podložku, kresba je kostrbatá, přerušovaná a dítě se poměrně rychle unaví, protože jej bolí ruka. Tlak na podložku ovlivňuje více činitelů, patří mezi ně výběr psacího náčiní, psychický stav dítěte, atmosféra při práci a také stupeň rozvoje jemné motoriky a grafomotoriky. Velmi důležité je, aby dítě umělo ovlivňovat svalové napětí a uvolnění, toho můžeme dosáhnout hrou na „ **panáčka hadráčka**." Ta spočívá v tom, že si děti lehnou, zvedneme jejich končetiny a když je přestaneme držet, volně se

spustí zase k tělu. Pokud se děti bojí, že se udeří, ujistíme je, že ruku nebo nohu chytíme. K uvolnění slouží také **rytmus**, který zlepšuje plynulost pohybů. Kreslení doprovázíme písničkami nebo říkankami (Bednářová, Šmardová, 2006). Např. při kreslení horního oblouku si mohou děti opakovaně říkat „žába skáče“ nebo „včela létá na kytky“ (Klenková, In Mlčáková, 2009). Tichá (In Mlčáková, 2009) a také Synek (2009) doporučují k uvolnění prstů a k odstranění únavy nejrůznější **prstová cvičení**.

Uvolňovací a rozvíčovací grafomotorické cviky pro děti předškolního věku rozdělily Bednářová a Šmardová (2006) do dvou skupin:

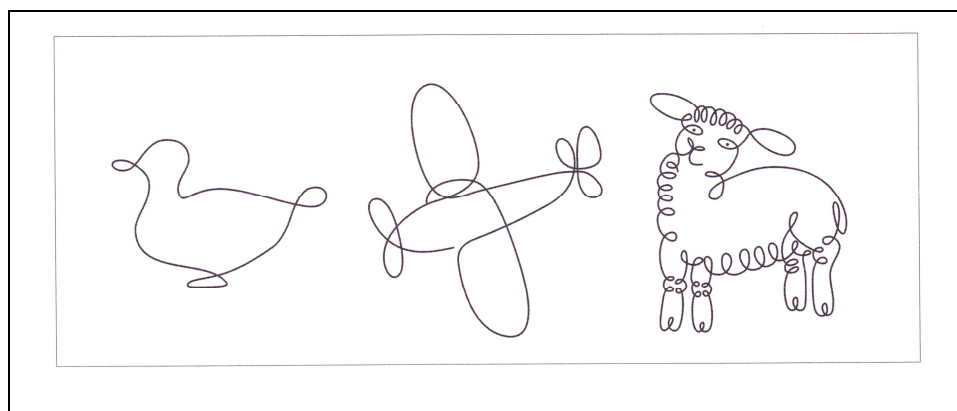
1) První skupina uvolňovacích cviků

Obrázek 1. První skupina uvolňovacích cviků

Výbornou motivací pro děti je, když se jim řekne, že tyto uvolňovací cviky jsou závodní dráhy, tento pocit jim usnadní lépe uvolnit ruku, nepřerušovat linii a zmírňovat tlak na podložku. Tyto cviky jsou také potřebné ke zlepšení koordinace ruky a oka (vizuomotoriky). Nejjednodušší jsou dráhy půlkruhové, bez záhybů, náročnost se zvyšuje různými záhyby. Smyčku zařadíme, až když dítě zvládne tento typ dráhy. Pokud zvládá i smyčku, zvýšíme náročnost tím, že pár smyček přidáme a linie dráhy přibližujeme, takže prostor pro vedení čáry je užší. Poslední typ dráhy má jen jednu linii, tím se výrazně zvyšují nároky na vizuomotorickou koordinaci. Dráhy projíždí děti plynule, snaží se nezvedat tužku a pohyb vedou vždy zleva doprava (Bednářová, Šmardová, 2006).

2) Druhá skupina uvolňovacích cviků

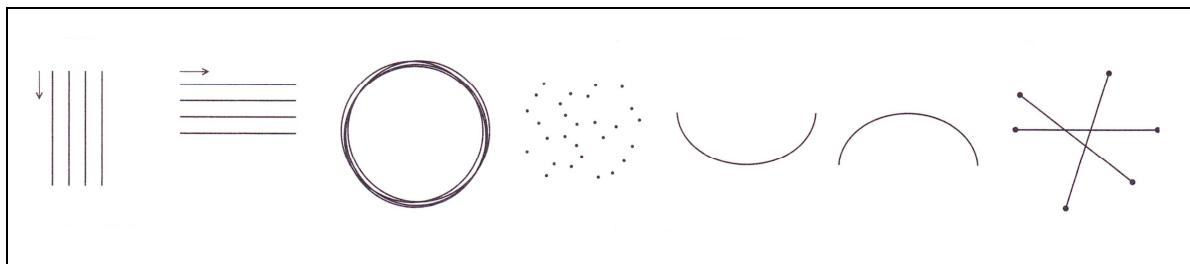
Obrázek 2. Druhá skupina uvolňovacích cviků

Do této skupiny patří cviky, které jsou náročnější na koordinaci, jsou to obtahovací jednotážné cviky, které už obsahují i grafomotorické prvky (Bednářová, Šmardová, 2006). Při hodnocení těchto cviků sledujeme uvolněný pohyb, na přesnosti nezáleží (Mlčáková, 2009).

Děti kreslí zpočátku jen čáranice a motanice, na ně navazují čáry a kruhy a s rostoucími dovednostmi dítěte začínají přibývat i mnohem složitější a náročnější **grafomotorické prvky**. Je velmi důležité znát posloupnost vývoje těchto prvků, abychom mohli postupovat od nejjednodušších k náročnějším. Nejvhodnější je začít s prvky, které dítě zvládá, upevnit je a poté plynule pokračovat v navozování těch složitějších. Existují různé **podpůrné techniky**, které mohou dětem pomoci při navozování obtížnějších prvků, patří mezi ně slovní opora (radíme dítěti, odkud kam má čáru vést), zraková opora (naznačení linií) a hmatová opora (vymodelování tvaru, aby si jej mohlo dítě osahat). Obtížnost prvku zvyšuje zmenšení velikosti, zvýšení hustoty čar, snižování podpůrných technik, střídání velikosti a tvaru a také požadavek na přesnost (Bednářová, Šmardová, 2006).

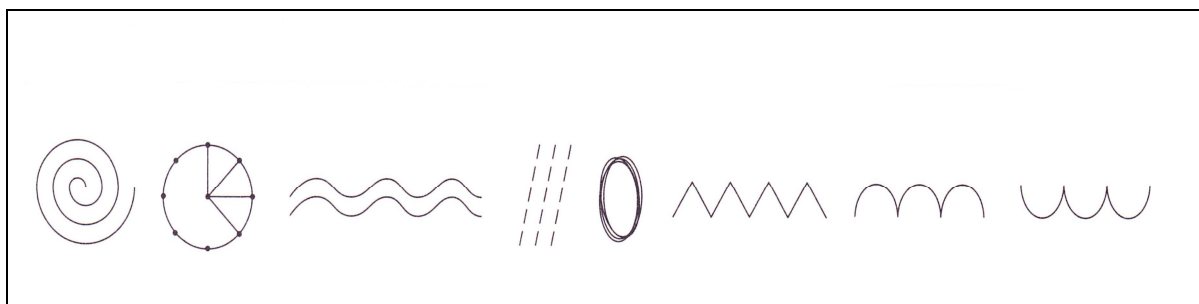
Pro děti předškolního věku shrnula Bednářová a Šmardová (2006) grafomotorické prvky do tří skupin.

První skupina prvků je charakteristická pro věkové období 3 – 4,5 let a navazuje na období čáranic. Patří sem vývojově nejnižší, záměrně vedené prvky, jako je svislá rovná čára, vodorovná čára, kruh, tečky, dolní oblouk, horní oblouk a šikmá čára vedená pomocí opěrných bodů, ta je nejnáročnějším prvkem této skupiny (Bednářová, Šmardová, 2006).

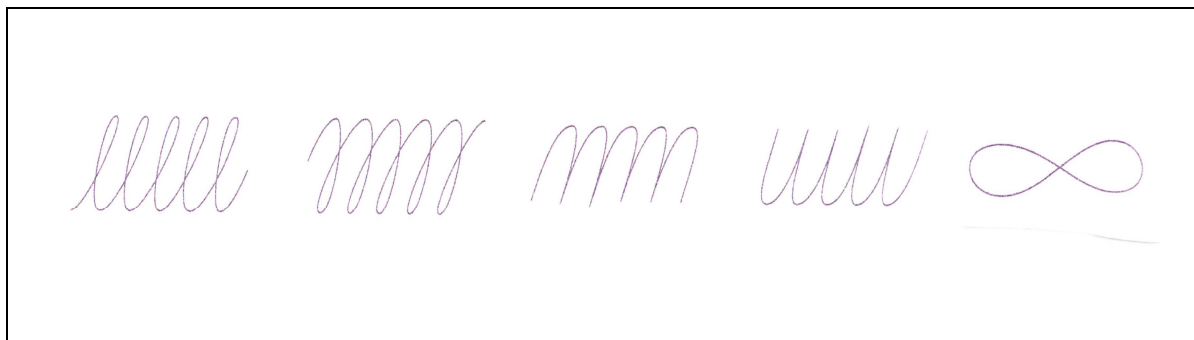
Obrázek 3. Základní prvky první skupiny

Druhá skupina prvků je charakteristická pro věkové období 4 – 5,5 let a je zde zapotřebí většího rozpětí a více koordinovaných pohybů. Patří sem spirála (náročná na odhad vzdálenosti mezi čarami, které se vzájemně nedotýkají), šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu ven (dítě si nesmí otáčet papír), vlnovka (spojování horního a dolního oblouku), elipsa (nenáročný prvek, avšak některé děti hůře rozlišují kruh, spirálu a elipsu), zuby (ostré obraty vyžadují zvládnutí šikmých čar a změny směru jejich vedení) a spojené horní a dolní oblouky (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obrázek 4. Základní prvky druhé skupiny

Třetí skupina prvků je charakteristická pro věkové období 5 – 6,5 let a vyžaduje takovou koordinaci jako při psaní. Patří sem horní smyčka (dítě musí zvládnout křížení šikmých čar a uvědomovat si směr vedení čáry), spodní smyčka (ještě obtížnější, pomáháme slovní instrukcí), horní oblouky s vratným tahem (tzv. arkády, je třeba dítěti vysvětlit, že čára je vedena po stejné stopě jako ukončení oblouku předchozího) a spodní oblouky s vratným tahem (tzv. girlandy). Lze sem zařadit i osmičky (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obrázek 5. Základní skupiny třetí skupiny

2.4 Kresba

Do oblasti grafomotoriky zahrnujeme samozřejmě také **kresbu**. „*Mezi psychology a pedagogy se dávno ví, že zkoumání kresby představuje královskou cestu do dětské duše*“ (Davido, 2001, s. 13). Kresba nám může mnohé prozradit o vitalitě dítěte, o jeho zájmech, představách, ale také o věcech, o kterých by se mu snadno nemluvilo, kresba nám tak může nabídnout klíč k rozluštění problému dítěte. Kreslení přináší obvykle dítěti radost, zahrnuje v sobě **hru**, **snění** (na papíře se objevují vědomá a i nevědomá dětská přání) a **realitu** (Davido, 2001). Začátky výtvarného projevu bývají srovnávány s vývojem řeči (Uždil, 2002). Bezesmyslné čárání je přirovnáváno bezesmyslnému opakování hlásek a slabik a opakování kresebných pokusů můžeme označit jako paralelu broukání. Postupně se zdokonaluje jak kresba, tak i slovní projev (Bednářová, Šmardová, 2006).

Neví se přesně, kdy dítě pochopí, že jeho čáranice něco znázorňuje, jisté však je, že to pochopí dříve, než to dokáže uskutečnit a že se nijak netrápí tím, že mu kreslení moc nejde. Poté, co dokončí svou čáranici, ji jednoduše nějak pojmenuje a nezdá se, že si řekne, že nakreslí např. psa a po dokončení svého díla oznámí, že je to ptáček. Dítě předškolního věku si rádo hraje nejen s tužkou, ale začíná používat také **barvy**. Zpočátku maluje prsty, používá pastelky nebo i (vodové barvy). Velmi rádo pracuje s nůžkami, kterými vystřihává různé tvary z papíru a obzvlášť rádo si hraje s plastelínou (Říčan, 2006).

Kresba dítěte poskytuje **informace** o celkové vývojové úrovni dítěte, o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání, o vizuomotorice, o emocionalitě dítěte, o jeho vztazích a postojích a také může být komunikačním prostředkem (Bednářová, Šmardová, 2006). Kresba představuje výpověď o psychickém světě dítěte, umožňuje nám

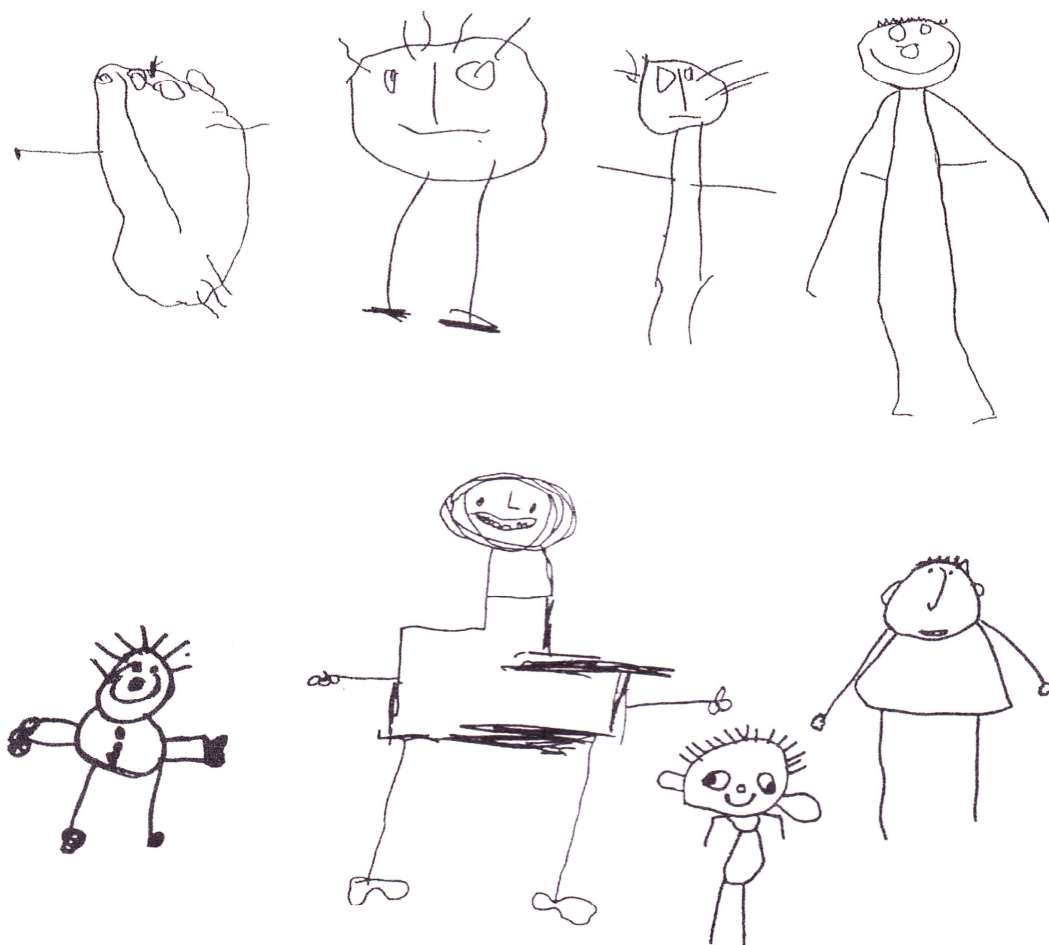
poznat, jakým způsobem dítě vnímá svět, prostředí kolem sebe (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

Stadia vývoje kresby podle Příhody (In Šimíčková – Čížková a kol., 2008)

- **Stadium črtací experimentace** – začíná před druhým rokem života, jedná se o málo koordinovanou a bezobsažnou aktivitu. Objevují se obloukové či kyvadlové čáry a později vznikají kruhové, elipsovitě a spirálovité tahy.
- **Stadium prvotního obrazu** – začíná po třetím roce života v případě, kdy dítě spojí svou kresbu s určitým významem, avšak kresba ještě není všeobecně srozumitelná.
- **Stadium lineárního náčrtu** – nastupuje kolem čtvrtého roku, je to kresba uvědomělá a tématicky zaměřená nejčastěji na člověka. Toto stadium je obrazem dětského vnímání světa, kdy fantazie splývá s realitou, dítě kreslí to, co se mu líbí, co o skutečnosti ví, co je obvykle velké a barevné.
- **Stadium realistické kresby** – nastupuje mezi pátým a šestým rokem života a dochází zde k oddělení dětského zážitku od reality. Dítě odlišuje objektivní znaky předmětů a obohacuje náčrt o další detaily, kresba se stává dvojdimenzionální.
- **Stadium naturalistické kresby** – nastupuje po desátém roce, ztrácí se realistické prvky, protože dítě kreslí to, jak se mu předmět jeví, ne to, co o předmětu ví. V kresbě se zlepšují proporce, perspektiva, stínování, dítě se snaží zachytit pohyb.

Nejčastějším zobrazovaným námětem je **lidská postava**. Nejdříve se jedná o nepravidelný kruh, který představuje hlavu a k němuž je z některé strany přikreslená čárka, která bývá většinou zvlněná a ta představuje ostatní tělo. Do tohoto kruhu začíná dítě postupně vkreslovat různé detaily lidské tváře, jako jsou oči, ústa a nos, ty ale zprvu nemusí být správně umístěné. Později se dítě začíná orientovat i na ostatní části těla ve vertikálním směru. Nohy jsou znázorněny dvěma čarami vespuďu zahnutými do obloučku nebo do pravého úhlu, jedná se o „**hlavonožce**“, který se v kresbě objevuje obvykle **mezi třetím a čtvrtým rokem**. Poté se dítě začne zabývat směrem horizontálním, kdy z hlavy nebo z nohou vyrůstají ruce. **V pátém roce** dítě už znázorňuje hlavu, trup a končetiny, často ještě jednodimenzionálně, u některých dětí můžeme však pozorovat už dvojdimenzionální kresbu, která může být obohacena i o vlas, uši, prsty, pupík a podobně. **V šesti letech** je dvojdimenzionální kresba častější a jednotlivé části těla jsou správně

připojené. Můžeme pozorovat zřetelné členění na hlavu a trup, ke kterému jsou nasazeny ruce. Hlava je pokryta vlasy a dítě také začíná rozlišovat kresbu podle pohlaví. **V sedmém roce** se zpřesňují proporce, paže jsou ve výši ramen, nohy jsou blíže k sobě a znázorněn už bývá i krk. **V osmém roce** je častá kresba z profilu, ale pro dítě je obtížné připojit paže. Tvary se začínají zaoblovat a proporce sjednocovat. **V devíti letech** zachycuje dítě kresbu v pohybu a **mezi devátým a jedenáctým rokem** se snaží stínovat (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obrázek 6. Vývoj kresby lidské postavy v předškolním věku (Vágnerová, 2000)

Dalšími častými náměty bývá domeček, auto, kytička, strom nebo také zvířátko (Bednářová, Šmardová, 2006). To se v dětské kresbě objevuje poměrně časně a zpočátku se podobá lidské postavě, odlišnost můžeme vidět jen v typických detailech, jako je ocásek nebo růžky. Předškolní děti zobrazují zvířátka většinou z profilu, jen hlavu nakreslí ze-

předu. Nové náměty vznikají ze starších, které už jsou upevněné, tak jako z člověka postupně vzniká zvířátko, z nepojmenovaného stromu vzniká jabloň s jablky a z obyčejného domu kostel (Uždil, Šašinková, 1980).

Výtvarné práce v předškolním období jsou velmi důležité, jejich hlavním smyslem je, že přispívají k bohatšímu vnímání a citovému prožívání skutečnosti, dítě poznává hlouběji svůj okolní svět. Hlavním úkolem pedagoga je inspirovat dítě k vytvoření kresby, která bude jeho osobní výpovědí (Svobodová, 1998).

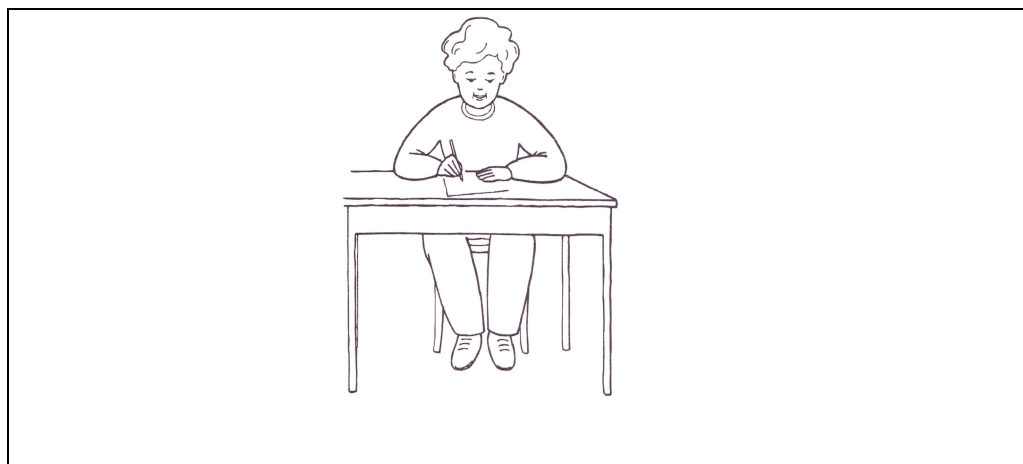
3 PODMÍNKY SPRÁVNÉHO GRAFOMOTORICKÉHO VÝVOJE

3.1 Hygiena psaní

Aby se dítě správně rozvíjelo v oblasti grafomotoriky, je třeba dodržovat určité pracovní postupy, protože to, jaké **návyky při psaní a kreslení** si dítě osvojí v předškolním věku, významnou měrou poznamená jak jeho výkony ve škole, tak i jeho chuť a motivaci k činnosti. Samozřejmě platí, že utvářet správné návyky je mnohem snazší než později odstraňovat ty špatné (Bednářová, Šmardová, 2006).

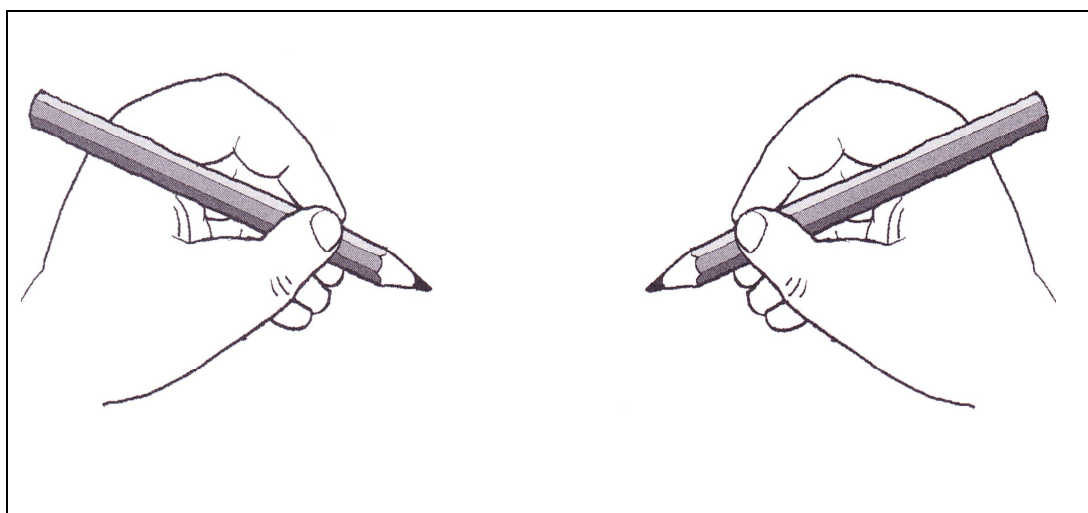
Podle Mlčákové (2009) k hygieně psaní patří správné sezení a držení těla při psaní, správný úchop tužky, natočení papíru, osvětlení psací plochy, doba, kdy dítě píše a vytváření radostné pracovní atmosféry. Bednářová a Šmardová (2006) ještě přidávají výběr kreslicích a psacích potřeb a také uvolnění ruky při psaní.

Dítě se musí už od počátku vést ke **správnému sezení a držení těla**. Nohy má mírně u sebe a celá chodidla jsou opřena o podlahu. Lýtková a stehenní kost svírají úhel 90°. Dítě by mělo sedět na celém sedadle a mělo by být uvolněné. Trup se naklání mírně dopředu, avšak hrudník se stolu nedotýká. Ramena jsou ve stejné výšce, předloktí na desce stolu a lokty mírně vzdálené od trupu. Hlava je mírně skloněna nad papírem a vzdálenost očí od papíru je 25 – 30 cm (Michalová, 2002). Váha trupu nespočívá na předloktích, ale na sedadle, paže a předloktí zabraňují kymácení trupu do stran (Mlčáková, 2009). Dítě sedí vzpřímeně, vhodnou možností k sezení je nastavitelná židle nebo i relaxační míč (Looseová a kol., 2001).

Obrázek 7. Správné sezení při psaní a kreslení (Bednářová, Šmardová, 2006)

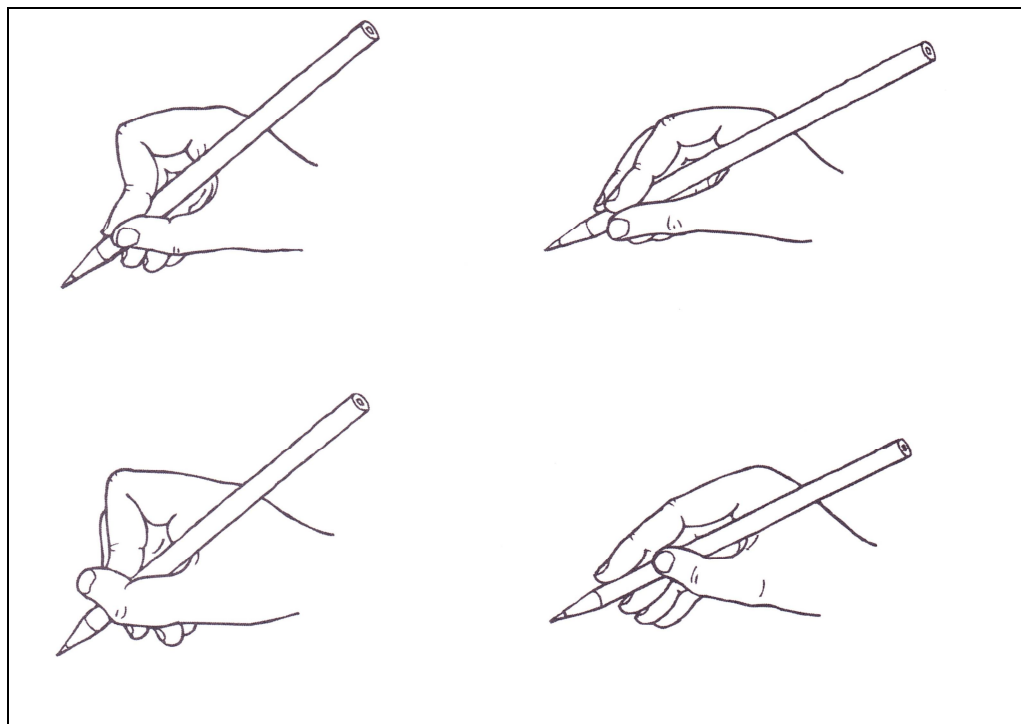
Správný úchop psacího náčiní je předpokladem plynulého psaní, za správný je považován tzv. **špetkový úchop**, který umožňuje vysokou míru koordinace jemných svalových skupin ruky a prstů, zpřesňuje pohyby a umožňuje uvolnění ruky při psaní. Pokud dítě drží psací náčiní špatně, může to zapříčinit bolestivé pocity při psaní, pomalost psaní nebo i deformaci tvarů, protože není zajištěn plynulý pohyb ruky. Špetkový úchop vypadá tak, že „*tužka leží na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško prstu a ukazováku. Ruka a prsty jsou uvolněny, nesvírají tužku křečovitě, ukazovák není prohnutý. Prsty jsou vzdáleny od hrotu tužky přibližně 3 – 4 cm. Tužka přesahuje kožní řasu mezi palcem a ukazovákem. Malíček a prsteníček jsou volně pokrčeny v dlani*“ (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 50). Toto držení je stejné u praváků i u leváků (Bednářová, Šmardová, 2006). Schopnost vytvořit u dítěte špetkový úchop můžeme podpořit tím, že nejdříve naučíme děti pojmenovat jednotlivé prsty a poté procvičujeme špetku bez náčiní. Můžeme např. imitovat uždibování z těsta, solení, makování a podobně (Michalová, 2002). Pokud to nepomůže, velmi účinný bývá tzv. trojhranný program, kdy mají psací potřeby tvarovanou úchopovou část pro každý prst (Mlčáková, 2009). Pomoci také může, když děti psaní drží prsteníčkem a malíčkem papírovou kuličku (Zapletal, In Mlčáková, 2009).

Obrázek 8. Správné držení psacího náčiní (Bednářová, Šmardová, 2006)

Na obrázku č. 8 můžeme vidět nejčastější **nesprávné úchopy**. První úchop je špatný, protože jsou prsty v křeči, druhý úchop označujeme jako drapovitý, protože tužku drží bříška všech prstů. U dalšího úchopu přesahuje palec ukazovák, což snižuje koordinaci. Na po-

sledním úchopu můžeme vidět, že palec a ukazovák nejsou postaveny proti sobě (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obrázek 9. Nesprávné úchopy (Bednářová, Šmardová, 2006)

Natočení papíru se liší podle toho, jestli je dítě pravák nebo levák. Dítě, které píše pravou rukou, si natáčí list papíru od středu těla doprava, dítě, které píše levou rukou od středu těla doleva (Looseová, 2001). U praváků by mělo dopadat **světlo** zleva a u leváků zprava, nejvhodnější je světlo denní (Křivánek, Wildová, In Mlčáková, 2009). Velmi důležitá je i **doba psaní**. Dítě by mělo být odpočaté a koncentrované, proto se psaní zařazuje do dopoledních hodin (Mlčáková, 2009).

Nejvhodnějšími **psacími potřebami** k rozvoji grafomotoriky jsou měkčí tužky nebo středně silné pastelky sytých barev, aby na ně nemuselo dítě příliš tlačit (Michalová, 2002).

Uvolněná ruka je předpokladem pro plynulé a přiměřeně rychlé psaní, ruka má být uvolněná v ramenním kloubu, v lokti a v zápěstí, pokud tomu tak není, písemný projev je kostrbatý. V tomto případě je nutné provádět uvolňovací cviky, viz. výše (Zelinková, 2001).

3.2 Zásady při rozvíjení grafomotoriky

Při procvičování a zdokonalování grafomotoriky je důležité začít s činnostmi, které rozvíjí hrubou a jemnou motoriku, následují uvolňovací cvičení a až poté jednotlivé grafomotorické prvky, které řadíme od nejjednodušších po složitější s ohledem na schopnosti dítěte. K dalším prvkům přecházíme až poté, co si dítě zautomatizuje předchozí, je vhodné mu dopřát tolik času, kolik potřebuje (Bednářová, Šmardová, 2006). Orientujeme se na dítě a jeho možnosti, výsledek není středem našeho zájmu, cvičení musí dítěti přinášet radost a potěšení. Pokud chceme dosáhnout kýžených a trvalých výsledků, je třeba cvičit pravidelně, nejlépe několikrát týdně a jednotlivá cvičení provádět opakovaně. Menší a častější aktivity jsou efektivnější než dlouhá cvičení s velkými přestávkami. Cvičení musí probíhat v klidném prostředí, aby na dítě nepůsobilo několik podnětů najednou a zároveň musí být jak dítě, tak i pedagog v dobrém emocionálním rozpoložení. Pedagog by měl povzbuzovat a podporovat dítě v jeho výkonu, ale zároveň musí být i důsledný v určování hranic, místo kritizování a negativního hodnocení je na místě motivující kritika. Ze všeho nejdůležitější je dětská radost, aktivita, samostatnost a pozitivní pocit vlastní hodnoty (Looseová a kol., 2001).

3.3 Prevence poruch psaní

Poruchy v rozvoji grafomotorických schopností se projevují především opožděným nebo nerovnoměrným vývojem a nejčastěji se objevují spolu se špatnou koordinací pohybů těla a artikulačních orgánů, což stěžuje správnou výslovnost. Důležité proto je zachytit rizika poruch psaní a zaměřit se na jejich prevenci. Za **rizikového předškoláka** je pokládáno to dítě, které nerado kreslí nebo dokonce kreslení odmítá, má problémy se špetkovým úchopem, je neobratné jak při tělesném pohybu, tak i při sebeobsluze nebo u něj přetrvávají poruchy výslovnosti. Co se týče základní grafomotorických prvků, nedokáže je správně obkreslit a kreslí jen primitivní hlavonožce. Těžko si vybírá námět ke kreslení, jindy ho nedokáže nakreslit ani za pomoci slovních nebo názorných instrukcí dospělého. Může mít nevyhraněnou lateralitu (viz. další kapitola) a neumí se dobře orientovat v prostoru. Potíže mu také činí soustředění, neustále odbíhá od činnosti. Špatně rozlišuje tvary a nedokáže vybarvit prostor mezi čarami, linie jsou kostrbaté a přerušované (Lipnická, 2007).

Vzhledem k tomu, že nedostatky v grafomotorice lze sledovat právě už v předškolním věku, směřuje **prevence** právě do tohoto období. Zaměřujeme ji především na rozvoj grafomotoriky, vizuomotoriky, sluchové analýzy a syntézy struktury slova. Je třeba rozvíjet rytmickou reprodukci a jazykový cit. Důraz klademe na směrovost zleva doprava a také nacvičujeme přechod z řádku na řádek. Zároveň rozvíjíme smysl pro rým různými říkadly, písničkami a rozpočítadly (Mlčáková, 2009). Dále se řídíme zásadami při rozvíjení grafomotoriky a snažíme se o to, aby děti dodržovaly hygienické návyky při psaní (viz. výše). Vzhledem k tomu, že dítě je schopné spolupracovat v různých didaktických aktivitách, může je pedagog smysluplně upravit tak, aby měly edukační, stimulační nebo i terapeutický efekt (Lipnická, 2007).

3.4 Na pomoc levorukému dítěti

„ Leváctví je hovorovým označením přednostního užívání levé ruky, v širším slova smyslu také nohy, oka a ucha. V současné době se již nesetkáváme s vnímáním leváků jako lidí méněcenných, nešťastných, nešikovných. Neplatí, že děti, které používají přednostně levou ruku, budou při čtení a psaní ve škole znevýhodněné. I levák může krásně psát“ (Zelinková, 2008, s. 183). **Lateralizace** neboli proces, v němž dochází k přednostnímu užívání jedné ruky, probíhá pozvolna, obvykle do čtyř let může dítě ruce střídat, ale v pěti až sedmi letech se lateralita už začíná vyhraňovat. Plně se ustálí v deseti až v jedenácti letech (Bednářová, Šmardová, 2006). Je třeba zdůraznit, že leváci se v žádném případě **nemají přecvičovat** na praváky, protože by došlo ke změnám v mozku, které by mohly způsobit poruchy psychomotorického i celkového osobnostního vývoje dítěte. Při přecvičování je narušena jeho komunikační schopnost, emocionální rovnováha i kognitivní vývoj. Z levorukosti je vhodné vycházet jako ze základu, který můžeme stejně jako u pravorukosti přiměřeně rozvíjet (Lipnická, 2007).

Rozvíjení grafomotoriky u leváka se nijak neodlišuje od praváka, je však vhodné znát určitá specifika, která můžeme při práci s leváky zohlednit. Pokud sedí v lavicích žáci po dvou, je výhodnější posadit leváka na levou stranu, aby nedocházelo ke vzájemným kolizím se sousedem (Synek, In Mlčáková, 2009). Sešit bývá nakloněn levým horním rohem nahoru a pro plynulost pohybů je nezbytné, aby leváci používali speciálně určená pera pro leváky (

ta jsou s kulatou špičkou) nebo jednorázové pero Tornádo. Pro leváky je také vhodné zvolit širší řádkování v sešitu a vzhledem k tomu, že se u nich obtížněji vytváří návyk sklonu písma doprava, většinou se toleruje i písmo stojaté (Looseová a kol., 2001). Levorukému dítěti by se měly předkreslovat grafické vzory do levé části papíru nebo tabule a častěji bychom mu měli zdůrazňovat směrovou orientaci zleva doprava (Lipnická, 2007). Častou chybou leváků je vykrucování nebo nadměrné ohýbání ruky v zápěstí, což může způsobovat únavu a bolest. Tomu se dá předejít zejména nakloněním papíru. V současné době už existuje mnoho nástrojů, které jsou určeny přímo pro leváky, patří mezi ně např. nůžky, díky kterým není linie stříhu u leváků kostrbatá (Bednářová, Šmardová, 2006).

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4 ROZVOJ GRAFOMOTORIKY U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU V MATEŘSKÉ ŠKOLE ŠTÍTNÁ NAD VLÁŘÍ

4.1 Charakteristika výzkumného šetření

Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit a zmapovat úroveň grafomotoriky vybraných dětí předškolního věku, navrhnout program na podporu rozvoje grafomotoriky a ten aplikovat na vybraný vzorek dětí, sledovat rozvoj grafomotoriky a ověřením efektivity prováděných grafomotorických cvičení prokázat, že pravidelné procvičování této oblasti vede k výrazným pokrokům.

Dílčí cíle mé bakalářské práce jsou:

- ✚ Zmapovat úroveň grafomotorických prvků, hygieny psaní, vizuomotoriky a kresby lidské postavy na začátku a na konci výzkumného šetření
- ✚ Vytvořit program na podporu rozvoje grafomotoriky
- ✚ Vlivem pravidelných cvičení u dětí zdokonalit jemnou motoriku, vizuomotoriku a hygienu psaní, naučit je základní grafomotorické prvky a podporovat rozvoj kresby lidské postavy
- ✚ Navrhnout další metodické postupy práce s dětmi experimentální skupiny

Hypotéza

- ✚ Experimentální skupina dětí po realizaci výzkumného šetření vykazuje lepší výsledky v oblasti grafomotorických dovedností i v dodržování hygieny psaní než skupina kontrolní

Druh výzkumu

Vzhledem k nízkému počtu dětí, se kterými jsem výzkumné šetření realizovala, se jedná o výzkum kvalitativní. Z tohoto důvodu výsledky empirické části mé bakalářské práce nelze zevšeobecnovat, ty budou platit jen pro daný vzorek.

Výzkumný vzorek a způsob výběru

Výzkumný vzorek mé bakalářské práce tvoří celkem 10 dětí z Mateřské školy ve Štítné nad Vláří, které by měly příští rok nastoupit do první třídy. Způsob výběru tohoto vzorku je záměrný. Experimentální i kontrolní skupina bude obsahovat 3 děvčata a 2 chlapce, které jsem vybrala na základě domluvy s ředitelkou školy a s rodiči těchto dětí.

Časový harmonogram

- ✚ **Září – říjen 2009** : studium odborné literatury, vytvoření a vyplnění vstupních grafomotorických testů oběma skupinami
- ✚ **Říjen – únor** : realizování programu na podporu rozvoje grafomotorických dovedností, vytvoření a vyplnění výstupních grafomotorických testů oběma skupinami (konec února)
- ✚ **Leden – březen** : zpracování teoretické části bakalářské práce
- ✚ **Březen – duben** : zpracování empirické části bakalářské práce

4.2 Metodologie

Pro dosažení vytyčených cílů empirické části mé bakalářské práce jsem zvolila **tyto metody**:

- ✚ **Individuální pozorování dětí** – záznamový arch pro pozorování dětí při grafomotorických činnostech se skládá z tabulky, která obsahuje název sledované činnosti (např. úchop, tlak na podložku atd.) a vedle ní je místo pro mé poznámky. Záznamový arch pro hodnocení grafomotorického testu obsahuje tři tabulky, ty jsou zaměřené na úroveň vizuomotoriky, grafomotorických prvků a kresby lidské postavy (viz. příloha P III, P IV)
- ✚ **Volný (nestandardizovaný) rozhovor** dětmi, jejich rodiči a také s učitelkami mateřské školy, který je charakterizován otevřenými otázkami a umožňuje odpovídat vlastními slovy

- ✚ **Analýza produktů žákovy činnosti** (grafomotorických testů) – testy se skládají ze 3 částí. První část je zaměřena na vizuomotoriku, druhá na zvládnutí základních grafomotorických prvků a třetí část se orientuje na spontánní kresbu lidské postavy
- ✚ **Kasuistika**, která se bude skládat z charakteristiky zevnějšku, osobní anamnézy, rodinné anamnézy a také z popisu úrovně grafomotoriky
- ✚ **Konfirmační experiment**, který je zaměřen na ověření hypotézy (viz výše), závisle proměnnou je úroveň grafomotoriky a nezávisle proměnnou grafomotorická cvičení

Realizace výzkumného šetření

Výzkumné šetření proběhlo tak, že jsem si nejdříve po domluvě s ředitelkou mateřské školy a také s rodiči dětí rozdělila vzorek vybraných 10 dětí na 2 skupiny po pěti. První skupina byla experimentální, druhá kontrolní. Na základě prostudované literatury jsem vytvořila grafomotorický test pro děti předškolního věku. Tento test jsem dala vyplnit dětem z obou skupin na začátku výzkumného šetření. Je třeba podotknout, že nadále jsem prováděla grafomotorická cvičení pouze s experimentální skupinou dětí. U těchto dětí jsem také vytvořila kasuistiky. Pro pozorování dětí obou skupin u vyplňování grafomotorických testů jsem vytvořila vlastní pozorovací arch a také záznamový arch pro hodnocení grafomotorického testu.

Po dobu 5 měsíců jsem s dětmi experimentální skupiny pravidelně dvakrát až třikrát týdně procvičovala jejich grafomotorické dovednosti na základě mnou vytvořeného programu na podporu rozvoje grafomotoriky. Realizace probíhala zábavnou formou a v přirozeném prostředí dětí. U kontrolní skupiny dětí jsem tato cvičení záměrně neprováděla.

Po celou dobu, kdy probíhalo výzkumné šetření, jsem sledovala rozvoj grafomotoriky u dětí experimentální skupiny a podle dosažené úrovně jsem jim upravovala grafomotorická cvičení. Nejdříve jsem se snažila upevnit již osvojené prvky a postupně jsem přecházela k náročnějším. Poté, co děti z experimentální skupiny absolvovaly celý tréninkový program, mi děti obou skupin opět vyplnily grafomotorický test, ten se velmi podobal tomu prvnímu. Následně jsem u dětí experimentální skupiny srovnala vstupní testy s výstupními, abych zjistila, jakou úspěšnost měla realizovaná grafomotorická cvičení a jak se grafomotorika rozví-

nula. Je zřejmé, že za dobu pěti měsíců se u předškolního dítěte schopnosti a dovednosti značně rozvinou a zdokonalí, a právě proto jsem dala vyplnit výstupní grafomotorický test i skupině kontrolní. Závěrečným srovnáním výsledků obou skupin jsem tak mohla zjistit, jestli je zlepšení u experimentální skupiny podmíněné nejen věkem, ale také mým programem na podporu rozvoje grafomotoriky.

Při tvorbě grafomotorických testů jsem použila i obrázky z grafomotorických listů od Svobody (2009), Novákové, Michalové (2002), Dropové (2003), Pilařové (2008, 2009) a od Pokorné (2007).

Program na podporu rozvoje grafomotoriky

Při tvorbě programu jsem vycházela z poznatků získaných četbou odborné literatury. Program obsahuje celkem 30 cvičení a vzhledem k tomu, že úroveň grafomotoriky vychází z úrovně **motoriky jemné**, zaměřila jsem se v každém cvičení nejdříve na procvičení této oblasti. Poté vždy následuje **prstové cvičení**, kterých je celkem 15, každé je na dvě lekce, aby si její děti dokázaly lépe zautomatizovat a zapamatovat i se říkankou. Potom jsem se s dětmi věnovala **uvolňovacím cvikům**, které jsem rozdělila na dvě části:

1. Tato první část obsahuje v 1. – 7. cvičení znázornění pohybu v určitém směru, čímž si děti dobře procvičovaly pohyb lokte a zápěstí. Od 8. – 15. cvičení jsem tento úkol nahradila obrázky s úkoly, díky kterým dostaly děti do rukou ten správný „švih.“ Od 16. – 30. cvičení jsem plynule z těchto úkolů přešla na obtahování jednotázných linií, které jsou o trochu složitější, avšak vedou k tomu, že si děti trénují svou soustředěnost a rozvíjí směrovou orientaci.
2. Ve druhé části uvolňovacích cvičení jsem střídala bludiště a projíždění drah formulí, což mělo za úkol zdokonalit u dětí souhru oka a ruky (vizuomotoriku).

Po uvolňovacích cvicích následoval vždy **nácvik jednotlivých grafomotorických prvků**, o kterých jsem se zmínila v kapitole Grafomotorika v předškolním věku. Postupovala jsem od jednodušších prvků k těm náročnějším, vícekrát jsem s dětmi procvičovala spíše grafomotorické prvky poslední skupiny, které pro ně byly obtížnější a potřebovaly k jejich zautomatizování více času.

Na nácvik grafomotorických prvků navazovalo v každém sudém cvičení ještě **kreslení**, kdy děti buď nějaký obrázek dokreslovaly, nebo si nakreslily svůj vlastní, čímž se v kresbě osamostatňovaly. Vymalováváním těchto obrázků se děti učily především nepřetahovat.

Tato grafomotorická cvičení jsem s dětmi prováděla pravidelně dvakrát nebo třikrát týdně po dobu pěti měsíců vždy v ranních hodinách, nejčastěji po svačině. Jedno cvičení trvalo asi 15 - 20 minut, někdy ale i déle a to v důsledku zájmu jednotlivých dětí. První část jednotlivých cvičení zaměřená na rozvoj jemné motoriky byla realizována v průběhu celého dne tak, abych nezasahovala do programu učitelek MŠ.

Jednotlivé pracovní listy na rozvoj grafomotoriky jsem čerpala od Ovečkové (2008), Looseové a kol. (2000), Svobody (2009), Pilařové (2008, 2009), Dropové (2003), Novákové, Lauberové, Miozgové (2009), Michalové (2002), Lipnické (200), Pokorné (2007) a Tymichové (1985). Prstová cvičení jsem čerpala z publikace od Synka (2009).

4.3 Charakteristika mateřské školy, v níž probíhalo výzkumné šetření

Mateřská škola sídlí v budově pavilónového typu postavené speciálně pro potřeby předškolní výchovy. Je situována do klidné části vesnice mimo rušnou komunikaci. Objekt školy tvoří dva jednopatrové pavilony, v každém pavilonu je jedna třída (Broučci a Kořátka).

Kapacita mateřské školy je 60 dětí. V obou třídách jsou věkově smíšené skupiny, což umožňuje zařazení sourozenců do stejné třídy. Mateřská škola je celodenní a je otevřena od 6.30 do 15. 30.

Jsou zde celkem čtyři pedagogičtí pracovníci a tři provozní pracovníci, personální podmínky jsou stabilizované. Ve dvou třídách pracují čtyři kvalifikované učitelky, všechny mají předepsané vzdělání – pedagogika předškolního věku, ředitelka si ještě rozšířila tuto kvalifikaci o bakalářským studiem speciální pedagogiky předškolního věku.

Koncepce MŠ vychází z poznání, že předškolní věk dětí je obdobím zvýšené vnímavosti a citlivosti na okolní podněty, a proto je důležité, aby jej děti prožily smysluplně. Základním záměrem je vytvořit podmínky pro to, aby děti chodily do mateřské školy rády, byly zde spokojené a upevňovaly zde přátelské vztahy. Dále je důležité vytvořit vhodné prostředí pro poznávání – zajistit takové prostředí, které je naplněno láskou, porozuměním a tolerancí,

kteří umožní každému dítěti dostatek mnohostranných podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení, aby čas strávený v mateřské škole byl pro dítě radostí, příjemnou zkušeností a zdrojem dobrých základů do života i vzdělávání.

Učitelky MŠ podporují tělesný rozvoj a zdravý životní styl dětí, rozvíjejí jejich komunikační dovednosti, motivují je k dalšímu vzdělávání a učení, pomáhají jim získat osobní samostatnost a zdravé sebevědomí, přibližovat jim normy a hodnoty uznávané naší společností.

Školní program této MŠ nese název „Jsem malý a poznávám svět“ a byl vytvořen celým pedagogickým kolektivem školy. Vzhledem k tomu, že se škola nachází ve valašské vesnici, rozmanitosti okolní krajiny poskytují dětem dostatek příležitostí pozorovat život v přírodě i její přeměny. Rovněž kulturní tradice jsou v této vesnici silné a předávají se z generaci na generaci. Těmito směry je orientován i školní vzdělávací program. Provází děti světem přírody i světem lidí. Děti se nejlépe učí tím, co samy prožijí, proto je zde vzdělávání založeno co nejvíce na zážitcích dítěte, které vycházejí z jeho volby, zvědavosti a touhy objevovat.

Děti jsou vzdělávány neformálně, hrovými činnostmi, přičemž se MŠ snaží zajistit rovnováhu činností řízených a spontánních a střídání činností individuálních a skupinových. Děti se specifickými vzdělávacími potřebami jsou vzdělávány podle individuálních vzdělávacích plánů. U dětí s nesprávnou výslovností se provádí individuální logopedická péče. Součástí vzdělávání jsou další školní a mimoškolní akce, které zpestřují vzdělávací proces. Značný přínos pro rozvoj osobnosti dítěte má spolupráce s rodinou, různými institucemi a organizacemi. Děti mají možnost účastnit se i zájmových činností – plavecký výcvik pro předškoláky, pískání na flétnu, hudebně – pohybový kroužek, pohybově dramatický kroužek, výtvarné tvoření (Kolektiv Mateřské školy Štítná nad Vláří, 2007).

4.4 Vlastní šetření

Do **experimentální skupiny** jsem si vybrala celkem 5 dětí, u kterých jsem také vypracovala kasuistiky. Jedná se o 3 dívky a 2 chlapce předškolního věku. Každé z těchto dětí si vybralo značku, kterou se po celou dobu podepisovalo na jednotlivé grafomotorické listy. Jednotlivé kasuistiky jsem sestavila na základě pozorování těchto dětí, rozhovorů s nimi samotnými, s jejich rodiči a s učitelkami mateřské školy a také na základě analýzy produktů těchto dětí. Kasuistiky obsahují charakteristiku zevnějšku, rodinnou anamnézu, osobní anamnézu a úroveň grafomotoriky na začátku a na konci výzkumného šetření (hodnocení grafomotoriky

zahrnuje hygienu psaní, vizuomotoriku, jednotlivé grafomotorické prvky a kresbu lidské postavy).

U dětí **kontrolní skupiny** jsem se zaměřila na vytvoření přehledu o úrovni grafomotorických dovedností na začátku a na konci výzkumného šetření.

4.4.1 Skupina experimentální

Kasuistika č. 1

Pohlaví: Dívka

Značka, kterou se podepisovala: Kočička

Věk na začátku výzkumu: 6 let, 4 měsíce

Charakteristika zevnějšku

Tato světlavá dívka štíhlé postavy působí na první pohled spíše introvertním dojmem, po každém příchodu do mateřské školy jde nejdříve k oknu, aby zamávala své matce, poté tam ještě chvíli sedí a sleduje okolí. Oblékána bývá spíše extravagantněji než její spolužáci, často nosí barevné podkolenky, sukni a tričko na ramínka, občas nosí „princeznovské šaty.“ Co se týká upravenosti vlasů, je zřejmé, že dívku stříhá její matka, ofinu má křivě stříženou, holčička tak působí velmi nedbale. Vzhledem k tomu, že má doma malé štěně, občas můžeme spatřit na jejích rukou škrábance.

Rodinná anamnéza

Dívka bydlí v malém rodinném domku v blízkosti mateřské školy se svou matkou a dvěma sestrami, těm je 8 a 2 roky. Matka dívky se narodila roku 1977 a její dosažené vzdělání je základní. V minulosti pracovala jako pomocná síla v kuchyni, nyní pracuje jako dělnice v jedné firmě. Její zdravotní stav je dobrý, dívku porodila ve 26 letech. Otec se narodil roku 1976 a v současné době pracuje jako zedník v Praze. S matkou dívky má dohromady 3 děti, avšak žije sám se svou matkou.

Osobní anamnéza

Těhotenství probíhalo bez jakýchkoli komplikací, matka neprodělala žádnou infekční chorobu. Dívka se narodila v květnu roku 2003. Porod dívky proběhl přirozenou cestou ve 39. týdnu. Porodní váha byla 2450 gramů, porodní míra 49 centimetrů. Dívka byla kojena 3 roky. Sama začala sedět v 7. měsíci, chodit začala v 1 roku. První slova začala užívat až ve 3 letech, nyní má problémy vyslovovat hlásky ř, ž, š, č, proto také využívá logopedickou péči v mateřské škole, do které ji každé ráno doprovází její matka. Dívka má odloženou školní docházku. V prostoru se orientuje. Nemocemi netrpí. V časových příslovcích jako zítra, včera a dnes si ještě není moc jistá, barvy zná jen základní. Vlastní hygienu i samostatné oblékání a svlékání zvládá, tkaničky už se snaží zavazovat sama.

Většinu času po příchodu z mateřské školy tráví se svou matkou a se sestrami, občas pobývá u babičky, která bydlí nedaleko od jejich domu. K tomu aby pozdravila, požádala nebo poděkovala ji většinou musí vyzvat dospělý. Druhým ale dokáže pochválit jejich věci. Ve školce si hraje buď sama, nebo s jednou svou kamarádkou. Pokud se jí podaří „vtáhnout“ do rozhovoru, velmi ráda vypráví o tom, co dělala doma, kde byla nebo také o svém štěněti. Maminka si stěžuje nato, že je velmi náladová, tvrdohlavá a umíněná, pokud se jí něco nedaří nebo prohraje ve hře, nedokáže to přijmout, začne plakat a přestane komunikovat. Naopak reakce na úspěch je velmi radostná, je vidět, že jí těší. Za každou drobnost je velmi vděčná. Mezi její záliby patří hraní s kočkami a se psem, ráda vozí kočárek s panenkou nebo si něco vaří v „kuchyňce.“ Pokud má k dispozici dostatek papírů, ráda se hraje na úřednici. Velmi ráda jezdí se svou rodinou na výlety na kole.

Dle mého názoru je velmi důležité této dívce věnovat pozornost a chválit ji za každý dílčí výkon, velmi ji to potěší a zároveň motivuje k další činnosti.

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Lateralita u této dívky je pravostranná.

Co se týká *hygieny psaní*, jsou zde značné nedostatky. Dívka nezvládá správný špetkový úchop, používá úchop drapovitý, kdy drží psací náčiní bříšky prvních třech prstů. Sezení a držení těla při psaní je taktéž špatné, váha trupu spočívá na předloktích a záda se nedotýkají opěradla. Hlavu má příliš blízko u psací podložky a chodidla má za předními nohama židle. Papír si nenatáčí, ponechává si jej rovně. Tempo psaní je rychlé a docela i přesné a plynulé. Ruka je ale při psaní trochu strnulá, což přisuzuji špatnému úchopu. Dívka tvrdí, že ráda

kreslí, ale pokud má nakreslit něco, co ještě nikdy nezkoušela, potřebuje mnoho podpory k tomu, aby se do dané činnosti vůbec zapojila.

Co se týká *vizuomotoriky*, dívka dokáže projet dráhu tužkou, aniž by z ní vyjela, a obtáhnout jednotáznou linii, avšak nedokáže překreslit obrázek podle předlohy ani za slovní podpory, v tomto případě se jedná o domeček.

Grafomotorické prvky první skupiny jí nečiní potíže, což je patrné i z jejího věku, problémy nastávají u skupiny druhé, počínaje spirálou. Dále zatím nerozlišuje kruh a elipsu a u zubů nezvládá ostrý obrat. Spojené oblouky si plete s vlnovkou. Horní smyčku zvládá zdařile, avšak další grafomotorické prvky již nezvládá ani s dopomocí.

Kresba postavy je vzhledem k věku velmi strohá, neobsahuje příliš mnoho detailů, postrádá také krk. Je dvojdimenzionální, ale zatím není rozlišena podle pohlaví, proporce jsou nepřesné.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

Hygiena psaní se u této dívky velmi zlepšila. Díky používání tužky s nástavcem pro správné držení si osvojila špetkové držení, které ji umožnilo větší pohyblivost ruky a dívka také byla méně často unavená, protože se vyhýbala křečovitému držení. Při každém procvičování grafomotoriky jí bylo připomínáno, jak se správně sedí a zhruba v polovině tréninkového programu začala dívka udržovat správnou polohu těla sama. Někdy má ovšem stále oči blízko psací desky. Díky správnému držení také už tak netlačí na tužku, v tom jí také určitě pomohly i uvolňovací cviky.

Zaznamenáno bylo velké zlepšení v oblasti *vizuomotoriky*, kdy dívka dokázala už sama bez pomoci překreslit obrázek podle předlohy, sice v menší velikosti, ale i tak to je velký úspěch.

Díky grafomotorickým listům se velmi zlepšila i v *grafomotorických prvcích*, dokáže již rozlišit kruh a elipsu, zvládá ostrý obrat a veškeré prvky všech tří skupin. Dokonce se jí povedly i osmičky, což je nejnáročnější prvek třetí skupiny.

V *kresbě postavy* byl také zaznamenán značný posun, postava byla již správně členěná, měla i krk a správný počet prstů na ruce, obohacena byla i o detaily, jako jsou uši či vlasy.

Dívku psaní a kreslení velmi bavilo, měla radost, když byla za svůj výkon oceněna pochvalou, někdy zůstávala i nad rámec svého povinného času, aby své dílo zcela dokončila a byla

s ním maximálně spokojená. Pokud byla tato dívka dobře motivovaná, dokázala se koncentrovat na své úkoly poměrně dlouhou dobu.

Další metodické pokyny: Doporučovala bych stále dohlížet na vzdálenost mezi psací podložkou a očima, u překreslování obrázků je třeba dbát na výslednou velikost, dívka potřebuje neustále zpětnou vazbu.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi	√			√		
Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku			√	√		

Tabulka 1. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 1 (exp. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh	√			√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		

Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála			√	√		
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka	√			√		
Elipsa			√	√		
Zuby			√	√		
Spojené dol- ní oblouky			√	√		
Spojené hor- ní oblouky			√	√		
Horní smyčka	√			√		
Spodní smyčka			√	√		
Horní oblou- ky s vratným tahem			√	√		
Spodní ob- louky s vratným tahem			√	√		
Osmičky			√	√		

Tabulka 2. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č.1 (exp. skupina)

Pozn.:

Zvládá – dítě správně splní úkol po vysvětlení**Zvládá s dopomocí** – aby dítě splnilo úkol, potřebuje opakované či další vysvětlení**Nezvládá** – dítě neplní úkol ani s podporou

Modrá barva značí zlepšení

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímní	Dvojdímní
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano	Ano
Prsty na rukou a jejich správný počet	Ano, špatný počet	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ne	Ano, vlasy, uši, prsty na nohou, krk
Kresba podle pohlaví	Ne	Ano

Tabulka 3. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 1 (exp. skupina)

Kasuistika č. 2

Pohlaví: Dívka

Značka, kterou se podepisovala: Pastelka

Věk na začátku výzkumu: 5 let, 2 měsíce

Charakteristika zevnějšku

Jedná se o štíhlou, hnědovlasou, zdravě vypadající dívku, která je na první dojem velmi veselá, ráda a s velkým zaujetím vypráví o tom, co dělala, o svých zážitcích. Nebojí se vystupovat na veřejnosti, velmi hezky sólově zpívá na různých představeních. Nejčastěji nosí tříčtvrteční teplákové kalhoty a k nim tričko. Vlasy měla dlouhé, ale byly jí ostříhány, tudíž je nosí většinou rozpuštěné. Dívka mluví plynule a spisovně, avšak někdy příliš rychle.

Rodinná anamnéza

Dívka žije v rodinném domku se svou matkou, s otcem a se čtyřmi sourozenci (tři starší bratři a jedna starší sestra). Matka se narodila roku 1975 a má středoškolské vzdělání. Dříve pracovala jako zdravotní sestra v nemocnici, v současné době pracuje na poliklinice ne daleko svého bydliště. Dívka je jejím pátým dítětem, zdravotní stav matky je dobrý. Matka a otec dívky žijí v manželském svazku. Otec se narodil roku 1974, dosáhl středoškolského vzdělání a nyní pracuje jako manager v jedné firmě.

Osobní anamnéza

Těhotenství probíhalo bezproblémově, porod byl také bez komplikací, dívka se narodila v červenci roku 2004 přirozenou cestou ve 39. týdnu. Porodní váha byla 3250 gramů. Dívka byla kojena přes jeden rok. Kdy začala sama sedět, si matka nepamatuje, chodit začala v jednom roce. První slova začala užívat ve dvou letech, nyní vysloví všechny hlásky bez problémů, s mluvením potíže nemá. Dívka pozná všechny barvy, na práci se dokáže soustředit. Při jednotlivých hrách dokáže dodržovat pravidla, na neúspěch reaguje velmi vyzrálé, věří, že příště se jí bude dařit lépe. Když se jí něco povede, spontánně se raduje. Dívka je převážně vesele naladěná, pohodová, dokáže být velmi trpělivá. V mateřské škole si nejraději hraje s jinými dětmi (převážně se svým bratrancem, se kterým se navštěvuje i po odchodu ze školky), skládá puzzle, tančí, zpívá a kreslí (mezi nejčastější náměty patří maminka, tatínek a žlutý domeček, ve kterém bydlí). Matka tvrdí, že radost jí dělají i maličkosti, především když může pomáhat při vaření. Nejvíce času po odchodu z mateřské školy tráví s desetiletou sestrou a osmiletým bratrem, matka by si přála věnovat jí více času, vzhledem k povolání to však není možné. Co se týká péče o sebe sama, dívka se samostatně svléká i obléká, umí si zavázat i tkaničky. Hygienu zvládá také, nemusí se jí připomínat, že si má pravidelně umývat ruce. Do mateřské školy ji doprovází buď maminka, nebo její teta, která zde vodí i své děti.

Dívka je velmi šikovná, na začátku své práce musí být vždy zabezpečena, že plní úkol správně, poté pokračuje již samostatně.

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Lateralita dívky je pravostranná.

V hygieně psaní můžeme opět vidět velké nedostatky. Dívka sice zvládá správné špetkové držení, avšak tužku drží příliš daleko od jejího hrotu, proto ji nedokáže příliš ovládat. O správném sezení a držení těla nemůže být ani řeč. Dívka na židli klečí, veškerá váha spočívá

na předloktích, navíc jsou oči příliš blízko u psací podložky. Během psaní se „vrtí“ a neustále komentuje, co právě dělá ona či jiné děti, čímž ztrácí koncentraci. Papír si nijak nenaťáčí, ruka není uvolněná, tudíž dívka na tužku příliš tlačí. Tah je celkem plynulý, dívka občas ale psaní zastaví, aby se ujistila, že pracuje správně. Tempo psaní je rychlé, někdy až zbrklé, výsledná velikost prvků je však téměř shodná s velikostí vzoru.

Co se týká *vizuomotoriky*, dívka potřebuje slovní oporu k tomu, aby zvládla jednotažnou linii a čáru mezi dvěma liniemi. Překreslení obrázku zvládá bez dopomoci.

U *grafomotorických prvků* první skupiny potřebuje slovní podporu jen u kruhu, aby zachovala kulatý tvar, jinak vše zvládá sama. U druhé skupiny prvků se již objevují potíže a ve třetí skupině již dívka nezvládá ani jeden grafomotorický prvek.

Kresba postavy je však zdařilá, proporcionálně správně členěná, dvojdimenzionální a rozdělená podle pohlaví. Dívka velmi zdařile vybarvuje obrázky, nepřetahuje.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

V hygieně psaní se tato dívka také velmi zlepšila. Sedí správně, celá chodidla jsou opřena o podlahu, váha spočívá na sedadle. Dokonce udržuje správnou vzdálenost očí od papíru. Při držení tužky je vzdálenost prstů od hrotu asi 3 cm, což umožňuje přesnější a plynulejší tah. Také je znatelný rozdíl v tom, že má dívka uvolněnější ruku, tudíž není psaní tak křečovitě. Nejobtížnější u této dívky bylo naučit ji koncentraci, aby se dokázala soustředit na svůj úkol a neustále při tom nemluvila. Toho bylo dosaženo hrou „na školu“, kdy jí bylo vysvětleno, že pokud dělají děti ve škole úkoly, nemluví při tom a pokud se na něco chtějí zeptat, musí se nejdříve přihlásit a počkat, až je paní učitelka vyvolá.

Dívka už zvládá všechny úkoly v oblasti *vizuomotoriky* samostatně.

Značné zlepšení bylo zaznamenáno v *grafomotorických prvcích*, kdy dívka zvládla všechny prvky kromě spodních smyček a osmiček.

Kresba postavy byla totožná s tou před 5 měsíci, jen přibyl detail a tím jsou uši.

Další metodické pokyny: Zaměřila bych se na procvičování spodních smyček a osmiček, námětem mohu být vlny a mašličky u létajícího draka. Pro práci je důležité dívku dobře motivovat a ujistit ji, že pracuje správně.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi		√		√		
Jednotažná linie		√		√		
Překreslení obrázku	√			√		

Tabulka 4 .Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 2 (exp. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodo- rovná	√			√		
Kruh		√		√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála			√	√		

Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√		√		
Elipsa			√	√		
Zuby	√			√		
Spojené dol- ní oblouky			√	√		
Spojené hor- ní oblouky			√	√		
Horní smyčka			√	√		
Spodní smyčka			√			√
Horní oblou- ky s vratným tahem			√	√		
Spodní ob- louky s vratným tahem			√	√		
Osmičky			√			√

Tabulka 5. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č.2 (exp. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální	Dvojdímenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano	Ano

Prsty na ruku a jejich správný počet	Ne	Ano, špatný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy, korále	Ano, vlasy, korále, uši
Kresba podle pohlaví	Ano	Ano

Tabulka 6. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č.2 (exp. skupina)

Kasuistika č. 3**Pohlaví:** Dívka**Značka, kterou se podepisovala:** Sluníčko**Věk na začátku výzkumu:** 5 let, 3 měsíce**Charakteristika zevnějšku**

Tato hnědovlasá štíhlá dívka působí na první dojem velmi vesele a živě. Každý den poté, co ji do mateřské školy přivedla její maminka (případně babička, pokud u ní přespala), ze všeho nejdříve ostatním dětem nebo učitelkám popisuje, co dělala předcházející den, nejčastějším tématem byla její rodina. V zimním období lze na tváři této dívky pozorovat ekzém kolem oblasti úst. Nejoblíbenějším oblečením jsou šaty, případně tričko a sukně. Vlasy nosí většinou rozpuštěné. Jako extrovert působí především v přítomnosti své oblíbené kamarádky, pokud je ve školce bez ní, hraje si spíše sama, někdy dokonce pláče nebo předstírá bolest.

Rodinná anamnéza

Matka dívky se narodila roku 1976, je vyučena jako dámská krejčová a tomuto oboru se i nadále věnuje. Otec se narodil také roku 1976 a pracuje jako malíř. Rodiče spolu mají kromě popisované dívky ještě dvě děti (syna, 7 let, dceru, 16 let). O rodinných vztazích se matka nechce vyjadřovat, z rozhovorů však vyplývá, že s partnerem žila delší dobu odděleně, o děti se starala sama. Nyní se s dětmi opět přestěhovala k partnerovi do nedalekého města. Dívka často navštěvuje svou babičku, která má bydliště blízko mateřské školy.

Osobní anamnéza

Dívka se narodila v červnu roku 2004, těhotenství pobíhalo bez komplikací. O porodu si matka nepřeje hovořit. Dívka se narodila ve 42. týdnu, porodní váha byla 3800 gramů. U

dívky se objevila novorozenecká žloutenka, byla kojena přibližně jeden rok. Psychomotorický vývoj probíhal následovně: v šestém měsíci začala dívka sama sedět, chodit už uměla v jednom roce. Také první slova se objevila ve stejné době. Nyní má problém s vyslovením hlásky R a Ř, proto také využívá služby logopedické péče v mateřské škole, které poskytuje ředitelka této organizace. Mezi její zájmy patří kreslení (nejčastějším námětem jsou kytičky a princezny), ráda skládá různé mozaiky nebo si hraje v kuchyňce. Barvy zná dokonale, dohodnutá pravidla dokáže dodržovat. Má trochu problémy se soustředěností, delší úkoly odbývá, aby byla co nejrychleji hotová. K pozdravům ani k poděkování ji dospělí nemusí vybízet, zásady slušného chování má zautomatizované. Péči o sebe sama zvládá, potíže s oblékáním či vyvlékáním nemá, tkaničky si již zavazuje sama. Dívka je velmi přátelská, přizpůsobivá a obětavá, dovede pochválit a pochvalu i přijmout. V mateřské škole se však příliš upíná na svou kamarádku, která s ní velmi lehce manipuluje, dívka tak bez přemýšlení přebírá veškeré její názory. Na úspěch reaguje radostně, výhru přeje i druhému.

Tato dívka dokáže velmi dobře plnit úkoly, avšak nedokáže se příliš dlouho soustředit, proto je třeba ji k práci dobře motivovat a její koncentraci postupně prodlužovat.

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Lateralita dívky je pravostranná.

V hygieně psaní má také určité nedostatky. Zvládá sice správný špetkový úchop, avšak při psaní nebo kreslení postupně začíná příliš propínat ukazovák, prsty jsou v křeči. Poloha těla při psaní je však správná, kromě toho, že má dívka překřížené nohy, sedí tak, jak má. Během psaní si dívka otáčí papír tak, aby se jí pracovalo co nejlépe. Ruka je za začátku uvolněná, postupně však přestává hýbat se zápěstím, ruka je tak strnulá a dívka se tak brzy unaví. Tah není moc plynulý, ale prvky se snaží napodobovat přesně. Ze začátku je tempo psaní spíše pomalejší, s ubývajícím koncentrací však dívka zrychluje, aby měla práci co nejdříve hotovou. Při psaní si přeřikává básničky.

U vizuomotoriky se vyskytují problémy u projíždění dráhy, dívka potřebuje instrukce k tomu, aby z dráhy nevyjela, ze začátku zvedá tužku od papíru, nedokáže dráhu projet plynule. Také u překreslení obrázku podle předlohy potřebuje slovní oporu.

Co se týká *grafomotorických prvků*, nerozlišuje kruh a elipsu, kruh nedokáže pořádně uzavřít ani napodobit kulatý tvar. Má také potíže s tečkováním, kdy spíše čárkuje. Z druhé sku-

piny prvků nezvládá spirálu ani vlnovku, zvládá však jak spojené dolní, tak i spojené horní oblouky. U třetí skupiny grafomotorických prvků byla velmi úspěšná.

Kresba této dívky je taktéž na dobré úrovni, proporcionálně je správně členěná, dvojdimenzionální a obsahuje detaily jako řasy či korunku. Také je rozdělena podle pohlaví.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

V hygieně psaní se dívka značně zdokonalila. Dívka už po celou dobu psaní používá špetkový úchop, tudíž není ruka tak strnulá a lehce unavitelná, dívka se tak dokáže déle koncentrovat. Lze také sledovat zlepšení v tom směru, že se dívka odnaučila natáčet si špatně papír. Tah je sice plynulejší než na začátku výzkumného šetření, avšak doporučila bych další procvičování jednotázných linií, aby si dívka ve svém písemném projevu byla jistější.

Dívka už zvládá všechny úkoly v oblasti *vizuomotoriky* samostatně.

V grafomotorických prvcích se dívka také zlepšila. Už dokáže rozlišit tvar kruhu a elipsy, kruh také již lépe uzavírá. V ostatních prvcích byl zaznamenán také pokrok, dívka dokonce zvládá se slovní oporou i osmičky.

Kresba byla obohacena o další detaily.

Další metodické pokyny: Doporučila bych další obtahování jednotázných linií, aby si dívka ve svém projevu byla ještě jistější, dále bych se zaměřila na procvičování elipsy a osmičky, námětem může být vajíčko a mašličky u létajícího draka.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi		√		√		
Jednotázná linie	√			√		
Překreslení obrázku		√		√		

Tabulka 7. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 3 (exp. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodo- rovná	√			√		
Kruh			√	√		
Tečky			√	√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála			√	√		
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu		√		√		
Vlnovka		√		√		
Elipsa			√		√	
Zuby	√			√		
Spojené dol- ní oblouky		√		√		

Spojené horní oblouky	√			√		
Horní smyčka			√	√		
Spodní smyčka		√		√		
Horní oblouky s vratným tahem		√		√		
Spodní oblouky s vratným tahem		√		√		
Osmičky			√		√	

Tabulka 8. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 3 (exp. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální	Dvojdímenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano, oči, ústa	Ano, oči, ústa, nos
Prsty na rukou a jejich správný počet	Ano, špatný počet	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy, korunka, řasy, obrázek na šatech	Ano, vlasy, řasy, obrázek na šatech, uši, prsty na nohou
Kresba podle pohlaví	Ano	Ano

Tabulka 9. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 3 (exp. skupina)

Kazuistka č. 4**Pohlaví:** Chlapec**Značka, kterou se podepisoval:** Domeček

Věk na začátku výzkumu: 5 let, 10 měsíců

Charakteristika zevnějšku

Jedná se o chlapce štíhlé postavy a menšího vzrůstu. Je tmavé pleti a na první pohled člověka upoutají zejména jeho velké tmavé oči. Působí spíše jako introvert, je tichý a uzavřený. Při spontánních činnostech jej lze nejčastěji spatřit při hraní s auty nebo při skládání budov z kostek. Kontakt s učitelkami nevyhledává, je raději sám nebo se svým kamarádem. Na otázky odpovídá spíše krátce, pro delší rozhovor je potřeba u něj navodit pocit důvěry. Tento černo vlasý chlapec se neobléká nijak výrazně, nosí tepláky a tričko stejně jako jeho kamarádi.

Rodinná anamnéza

Tohoto chlapce si jeho nevlastní rodiče osvojili ve 2, 5 letech. O jeho původních rodičích nejsou k dispozici žádné údaje, proto se dále píše o jeho adoptivních rodičích. Matka se narodila roku 1970 a má dokončeno středoškolské vzdělání. Dříve pracovala jako zdravotní sestra na urologickém oddělení, poté na oddělení kojenecké chirurgie a v současné době pracuje u záchranné zdravotnické služby. Otec chlapce se narodil roku 1968 a má vysokoškolské vzdělání. V minulosti pracoval jako stavební technik, poté jako dřevorubec a nyní působí jako velitel směny u hasičů. Rodiče si osvojili celkem 6 dětí, popisovaný chlapec byl osvojen jako poslední. Věk jeho sourozenců je 7, 8, 9, 10 a 12 let. Rodiče výchovu šesti dětí zvládají a sami popisují atmosféru u nich doma jako velmi „živou.“

Osobní anamnéza

Vzhledem k tomu, že mají adoptivní rodiče tohoto chlapce až od 2, 5 let, nemohu popsat jeho psychomotorický vývoj. Narodil se v prosinci roku 2003, je velmi šikovný a bystrý, dokáže dodržovat předem dohodnutá pravidla a přizpůsobovat se požadavkům. Mluví velmi hezky a spisovně, jen neumí zatím vyslovovat hlásku „Ř.“ Samostatné oblékání i svlékání zvládá, hygienu také. Tkaničky si umí zavázat. Co se týká barev, zatím zná jen ty základní. Při spontánních i řízených hrách dbá na to, aby všichni dodržovali pravidla (nikdo nesmí podvádět, předbíhat a podobně). Do mateřské školy jej doprovází matka, chlapec sám pozdraví. Pokud má ale o něco požádat, raději pošle za učitelkou svého kamaráda. Po příchodu domů tráví nejvíce času se svými sourozenci. Mezi jeho oblíbené činnosti patří jízda na kole, kreslení (nejčastějším námětem jsou domečky, chlapec si stěžuje, že se mu nedaří nakreslit kytičky), skládání stavebnic nebo skládání puzzle. Vzhledem ke své uzavřené po-

vaze nedává city příliš najevo, pokud mu však druhé dítě řekne něco nelichotivého, dokáže se ohradit a napomenout jej. Občas je tvrdohlavý, což potvrzuje i jeho matka. U práce se dokáže koncentrovat, ale jen při neustálém dohledu a oceňování dílčích úkolů. Chlapec je převážně zdravý, jen v poslední době trpěl několika virózami.

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Tento chlapec je grafomotoricky velmi obratný. *Lateralita* je pravostranná.

V hygieně psaní nejsou zaznamenány žádné vážnější nedostatky. Chlapec zvládá správný špetkový úchop a má také osvojena pravidla správného sezení a držení těla. Snaží se psát přesně a velikost jednotlivých grafomotorických prvků se shoduje s velikostí vzorovou. Papír si ovšem ponechává rovně. Ruka není příliš uvolněná, proto chlapec tlačí na tužku, tah je poměrně plynulý. V kreslení je mnohem rychlejší než v napodobování prvků.

Ve vizuomotorice nemá chlapec žádné potíže.

Z první skupiny *grafomotorických prvků* nezvládá kruh, protože prozatím nerozlišuje kruhovitý a elipsovitý tvar, používá jen elipsovitý. Z dalších skupin ještě nezvládá spojené dolní oblouky, horní smyčku, horní oblouky s vratným tahem a osmičky. Ostatní prvky zvládá buď sám, nebo s dopomocí.

Kresba chlapce je však obsahově velmi chudá. Postavě chybí ruce, krk a detaily jako nos či uši. Tělo a nohy jsou však dvojdimenzionální.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

Vzhledem k tomu, že chlapec neměl s *hygienou psaní* žádné vážnější problémy, byl podpůrný program v této oblasti zaměřen především na správné natočení papíru. To si chlapec osvojil během několika prvních lekcí. V písemném projevu je jistější, tlak na tužku se zmírnil.

Co se týká *grafomotorických prvků*, chlapec už dokonale rozlišuje kruh a elipsu, zvládá již veškeré prvky všech tří skupin, jen poslední prvek (osmičky) zvládá s dopomocí.

Obrovské zlepšení lze vidět v *kresbě postavy*, ta je již správně proporcionálně členěná a obsahuje i detaily, jako jsou prsty na ruce.

Další metodické pokyny: Doporučovala bych se zaměřit na zdokonalení osmiček, jinak chlapec nemá žádné problémy. Námětem mohou být na příklad mašličky u létajícího draka.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi	√			√		
Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku	√			√		

Tabulka 10. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 4 (exp. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh			√	√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála		√		√		

Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√		√		
Elipsa	√			√		
Zuby	√			√		
Spojené dol- ní oblouky			√	√		
Spojené hor- ní oblouky		√		√		
Horní smyčka			√	√		
Spodní smyčka		√		√		
Horní oblou- ky s vratným tahem			√	√		
Spodní ob- louky s vratným tahem	√			√		
Osmičky			√		√	

Tabulka 11. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 4 (exp. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Hlava, trup a nohy	Hlava, trup, nohy, ruce
Typ znázornění	Dvojdímenzionální	Dvojdímenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano, oči, ústa	Ano, oči, ústa, nos

Prsty na ruku a jejich správný počet	Ne	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy	Ano, vlasy, uši, boty
Kresba podle pohlaví	Ne	Ano

Tabulka 12. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 4 (exp. skupina)

Kasuistika č. 5**Pohlaví:** Chlapec**Značka, kterou se podepisoval:** Auto**Věk na začátku výzkumu:** 5 let, 6 měsíců**Charakteristika zevnějšku**

Tento tmavovlasý chlapec je vyššího vzrůstu a štíhlé postavy. Na první pohled působí velmi vesele a živě, mezi dětmi je oblíbený a uznávaný. Při chůzi má vždy ruce v kapsách, často říká druhým dětem, co mají dělat a jak to mají dělat. Rád komunikuje s učitelkami mateřské školy, kdy si často vyžaduje pochvalu a potvrzení správnosti svého jednání. Lze u něj pozorovat organizační schopnosti, svůj názor dokáže dát velmi jasně najevo, těžko přijímá záka-zy či nesouhlas druhých.

Rodinná anamnéza

Chlapec žije v rodinném domě společně se svými rodiči a dvěma mladšími sourozenci. Otec se narodil roku 1967, má středoškolské vzdělání a nyní pracuje v prodejně koupelen, jíž vlastní. Matka se narodila roku 1970, má pedagogické vzdělání a dříve pracovala jako učitelka na učilišti, v současné době je na mateřské dovolené. Věk sourozenců je 4 a 1, 5 roku, se svou sestrou navštěvuje v mateřské škole stejnou třídu, celý den na ni dohlíží. Rodina nyní žije nedaleko mateřské školy, brzy se však bude stěhovat do jiného města, kde bude také chlapec navštěvovat základní školu.

Osobní anamnéza

Těhotenství probíhalo bez komplikací, také při porodu nenastaly žádné potíže, matka rodila přirozenou cestou. Chlapec se narodil v březnu roku 2004, porodní váha byla 3300 gramů. Chlapec byl kojen asi do jednoho roku. Psychomotorický vývoj probíhal následovně: chla-

pec začal sedět, když měl půl roku, chodit začal ve 14 měsících. V té době začal užívat i první slova. V současné době vyslovuje všechny hlásky bez potíží. Hygienu o sebe sama zvládá, vyvlékání také, pomoc potřebuje při zapínání zipu a zavazování tkaniček. Barvy zná základní. V prostoru se orientuje, napočítat dokáže do 20. Rád se hraje s auty nebo si skládá z kostek, baví ho i kreslení (nejčastějším námětem je policejní auto nebo traktor). Po příchodu do školy sám pozdraví, umí poprosit a poděkovat. Výkony druhých dětí pochválit neumí, chválí většinou jen ty svoje. Občas má problémy s kázní, musí se mu opakovaně připomínat, co smí a co ne, dokáže být velmi tvrdohlavý. Pokud se mu něco nedaří, dál už pracovat nechce. Při úspěchu se spontánně raduje, prohru neumí přijmout, nadává a poté přestane komunikovat. Jinak je velmi snaživý, potřebuje neustále zpětnou vazbu. Po příchodu domů tráví nejvíce času se sestrou nebo s kamarády ze sousedství.

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Lateralita je pravostranná.

V hygieně psaní vykazuje chlapec nedostatky, především v úchopu tužky. Během psaní střídá dva špatné úchopy, klíšťový, kdy drží tužku mezi palcem a ukazovákem , a drapovitý, kdy drží tužku prvními třemi prsty. Sezení a držení těla je správné, avšak hlavu má chlapec příliš blízko psací podložky. Ruka je strnulá, nepohyblivá, chlapec příliš tlačí na podložku. Papír si ponechává rovně. Tah není příliš plynulý, výsledný písemný projev je kostrbatý. Tempo psaní i kreslení je pomalé, ale velikost jednotlivých prvků je shodná s předlohou.

V oblasti *vizuomotoriky* potřebuje chlapec slovní oporu při projíždění dráhy a při překreslení obrázku, je patrné, že chlapec si není jistý, což se projevuje v neplynulosti a kostrbatosti.

V grafomotorických prvcích první skupiny potřebuje chlapec slovní oporu při dolním a horním oblouku. Zatím nerozlišuje kruh a elipsu. V druhé skupině prvků už se objevují větší obtíže a ze třetí skupiny nezvládá chlapec již žádný prvek ani s dopomocí.

Také *v kresbě postavy* působí chlapec nejistě, výsledný projev vyvolává dojem roztřesenosti. Ruce jsou dvojdimenzionální, nohy a prsty na ruku jednodimenzionální. Kresba ještě není rozdělena podle pohlaví.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

V hygieně psaní lze pozorovat značné zlepšení, chlapec si díky používání nástavce na tužku pro správné držení osvojil špetkový úchop, tudíž je ruka uvolněnější a chlapec už tak netlačí

na tužku. Papír si už správně natáčí na pravou stranu. Je zřejmé, že si je chlapec ve svém písemném projevu jistější, úkoly pomalu ztrácí známky kostrbatosti.

Ty se ještě projevují v oblasti *vizuomotoriky* v projetí dráhy, nicméně chlapec tento úkol zvládá už sám bez slovní opory. Také u překreslení obrázku je vidět velké zlepšení.

V jednotlivých *grafomotorických prvcích* se chlapec velmi zdokonalil. Už rozlišuje kruhovitý a elipsovité tvar, kromě ostrých obrátů, které zvládá s dopomocí, a osmiček, které ještě nezvládá vůbec, umí všechny grafomotorické prvky.

Kresba postavy také vykazuje známky zlepšení, výsledná podoba už není tak roztřesená, nohy už jsou dvojdimenzionální, na hlavě už jsou i uši. Prsty jsou stále jednodimenzionální, avšak ve správném počtu. Postavě přibyl krk.

Další metodické pokyny: Doporučila bych ještě procvičovat čáru mezi dvěma liniemi a obtahování jednotažné linie, aby se chlapec zcela zbavil kostrbatosti a tím byl jeho projev plynulejší. Dále bych se zaměřila na procvičování ostrých obrátů a osmiček. Námětem mohou být zuby u pily a mašličky u létajícího draka.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi		√		√		
Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku		√		√		

Tabulka 13. Úroveň vizuomotoriky u dítěte č. 5 (exp. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodo- rovná	√			√		
Kruh	√			√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk		√		√		
Horní oblouk		√		√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála		√		√		
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√		√		
Elipsa			√	√		
Zuby		√			√	
Spojené dol- ní oblouky			√	√		
Spojené hor- ní oblouky			√	√		
Horní smyčka			√	√		

Spodní smyčka			√	√		
Horní oblouky s vratným tahem			√	√		
Spodní oblouky s vratným tahem			√	√		
Osmičky			√			√

Tabulka 14. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 5 (exp. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální i jednodímenzionální	Dvojdímenzionální i jednodímenzionální
Detaily obličej – oči, ústa, nos	Ano	Ano
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ano, špatný počet	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy, boty	Ano, vlasy, boty, uši
Kresba podle pohlaví	Ne	Ne

Tabulka 15. Úroveň kresby lidské postavy u dítěte č. 5 (exp. skupina)

4.4.2 Skupina kontrolní

Dítě č. 1

Pohlaví: Dívka

Značka, kterou se podepisovala: Hvězdička

Věk na začátku výzkumu: 5 let, 11 měsíců

Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření

Lateralita je pravostranná.

Hygiena psaní u dívky vykazuje určité nedostatky. Zvládá sice špetkový úchop, avšak zápěstí je zcela nepohyblivé, strnulé, dívka činí jednotlivé pohyby celou paží, čímž velmi rychle dochází k únavě. Držení těla při psaní a sezení je naopak přímo ukázkové. Papír si dívka natáčí podle potřeby, při spojování bodů od středu kruhu, si jej dokonce obrátila o 90°. Na tužku příliš tlačí, což je způsobeno neuvolněnou rukou. Tah je plynulý, dívka se velmi snaží, zadané úkoly ji baví.

V oblasti *vizuomotoriky* nemá dívka žádné problémy.

První skupinu *grafomotorických prvků* naprosto zvládá, jen zatím ještě nedokáže dokonale uzavřít kruh. Ve druhé skupině již některé prvky nezvládá a z třetí skupiny nezvládá prvek ani jeden.

Kresba postavy je velmi chudá, skládá se z hlavy a těla, nemá ruce ani nohy. Vlasy a detaily obličeje obsahuje.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

Co se týká *hygieny psaní*, dívka stále nemá uvolněné zápěstí, je zde patrná určitá strnulost. Dívka drží tužku ve špetce, avšak ze začátku příliš daleko od hrotu tužky, což se projevilo především v projíždění dráhy, kdy výsledný projev působil roztřeseně, nicméně dráhu projevla bez vyjetí. Držení těla je stále dokonalé. Papír si ještě dívka otáčí podle potřeby. Ze začátku dívka na tužku netlačí, později však už ano, což přisuzují unavené ruce.

V oblasti *grafomotorických prvků* dívka již lépe uzavírá kruh, ale musí být dostatečně koncentrovaná. Spirálu dosud nezvládá, ale kromě ní nemá problémy se žádným prvkem druhé skupiny. Ve třetí skupině *grafomotorických prvků* se zlepšila pouze ve spodní smyčce, kterou zvládá se slovní oporou.

Kresba lidské postavy stále neobsahuje krk, ale lze pozorovat určitý pokrok. Dívka už nakreslila i nohy (jednodimenzionální) a ruce (dvojdimenzionální), i když se špatným počtem prstů.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi	√			√		
Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku	√			√		

Tabulka 16. Úroveň vizuomotoriky u dítěte č. 1 (kontr. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh	√			√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		

Spirála			√			√
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√		√		
Elipsa			√	√		
Zuby	√			√		
Spojené dol- ní oblouky			√	√		
Spojené hor- ní oblouky			√	√		
Horní smyčka			√			√
Spodní smyčka			√		√	
Horní oblou- ky s vratným tahem			√			√
Spodní ob- louky s vratným tahem			√			√
Osmičky			√			√

Tabulka 17. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č.1 (kontr. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Postava s hlavou a trupem	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální	Jednodímenzionální i dvojdímenzionální

Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano	Ano
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ne	Ano, špatná počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy	Ano, vlasy
Kresba podle pohlaví	Ne	Ne

Tabulka 18. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č.1 (kontr. skupina)

Dítě č. 2**Pohlaví:** Dívka**Značka, kterou se podepisovala:** Srdíčko**Věk na začátku výzkumu:** 5 let, 11 měsíců**Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření***Lateralita* je pravostranná.

Hygiena psaní je na velmi dobré úrovni, dívka zvládá špetkový úchop, ale tužku drží přímo u hrotu. Při psaní dodržuje správné sezení a držení těla, celá chodidla jsou opřena o podlahu, váha spočívá na sedadle. Papír si dívka natáčí podle potřeby jako předchozí dívka. Tlak na podložku je přiměřený, občas přitlačí a strne jí zápěstí, po chvíli ruku opět uvolní. Tah je plynulý a celkem přesný, velikost jednotlivých prvků se shoduje se vzorovou. Tempo psaní docela rychlé.

Vizuomotorika je na velmi dobré úrovni, dívka zvládá samostatně všechny tři úkoly.

Dívka je grafomotoricky velmi obratná, bez problémů zvládá všechny *grafomotorické prvky* až po spojené dolní oblouky. Se spojenými horními oblouky má potíže a z třetí skupiny prvků zvládá jen spodní smyčku.

V kresbě postavy se zaměřuje dívka především na hlavu, která je zhruba stejně velká jako zbytek těla. Ruce jsou také nepřiměřené velikosti, jsou větší než nohy a dále neobsahují prsty. Postava postrádá krk.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

V hygieně psaní nebyly u dívky dříve zaznamenány žádné vážnější nedostatky a její minulý stav odpovídá tomu současnému, včetně natáčení papíru a tlaku na podložku.

V cvičení na posouzení *vizuomotoriky* byla zúžena dráha, kterou měla dívka tužkou projet, což se projevilo v tom, že se dívka musela více snažit a výsledný projev je proto více kostrbatý, nicméně dívka dráhu projela bez vyjetí.

V grafomotorických prvcích se dívka zlepšila ve spojených horních obloucích a ve spodní smyčce, zbytek prvků zvládla stejně jako minule.

Kresba postavy je již proporcionálně správněji členěná, ruce obsahují správný počet prstů. Oči jsou dokonce obohaceny o řasy.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi	√			√		
Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku	√			√		

Tabulka 19. Úroveň vizuomotoriky dítě č. 2 (kontr. skupiny)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		

Kruh	√			√		
Tečky	√			√		
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála	√			√		
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka	√			√		
Elipsa	√			√		
Zuby	√			√		
Spojené dol- ní oblouky	√			√		
Spojené hor- ní oblouky			√	√		
Horní smyčka	√			√		
Spodní smyčka			√	√		
Horní oblou- ky s vratným tahem			√			√
Spodní ob- louky s vratným tahem			√			√

Osmičky			√			√
---------	--	--	---	--	--	---

Tabulka 20. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 2 (kontr. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální	Dvojdímenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano	Ano
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ne	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy	Ano, vlasy, řasy, prsty na nohou
Kresba podle pohlaví	Ne	Ano

Tabulka 21. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 2 (kontr. skupina)

Dítě č. 3**Pohlaví:** Dívka**Značka, kterou se podepisovala:** Ježek**Věk na začátku výzkumu:** 5 let, 9 měsíců**Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření***Lateralita* je pravostranná.

V hygieně psaní lze zaznamenat jisté nedostatky. Dívka střídá správný špetkový úchop a špatný úchop s příliš propnutým ukazovákem. Taktéž sezení a držení těla při psaní není správné. Váha trupu spočívá na předloktích a záda se neopírají o opěradlo. Nohy jsou od sebe a umístěny jsou za předníma nohama židle. Také hlava je příliš blízko psací podložky. Papír si dívka nenatáčí, ponechává si jej rovně. Tlak na podložku je přiměřený, ruka uvolněná při špetkovém úchopu, pokud dívka propne ukazovák, ruka je strnulá. Tempo psaní je

velmi pomalé, dívka se dlouze rozmýšlí, jak má postupovat. Velikost prvků je většinou menší než ta vzorová.

Ve vizuomotorice má dívka problémy s překreslením obrázku, ke zvládnutí potřebuje slovní instrukce, ale lze pozorovat nejistotu, která se projevila v konečné velikosti obrázku, ten byl mnohem menší než vzorový.

Grafomotorické prvky první skupiny zvládá dívka samostatně, další prvky zvládá převážně s dopomocí nebo vůbec.

V kresbě postavy je dívka nejistá, obsahuje sice hlavu, trup a končetiny, avšak krk není s tělem spojený. Chodidla jsou otočena k sobě a jsou jednodimenzionální, ruce jsou dvojdimenzionální, avšak mají netypický tvar. Po nakreslení těla dívka nevěděla, jak má pokračovat, proto velmi dlouho dokreslovala postavě vlasy.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

V hygieně psaní nelze pozorovat výraznější zlepšení. Dívka stále střídá správný úchop se špatným. V sezení a držení těla se změnilo pouze to, že má dívka chodidla u sebe. Velikost prvků už se více podobá té vzorové, dívka už tak nezmenšuje. Ostatní aspekty hygieny psaní jsou shodné s těmi předchozími.

V oblasti *vizuomotoriky* se dívka při překreslování obrázku zlepšila a je si trochu jistější, nicméně stále potřebuje slovní podporu k tomu, aby obrázek překreslila. Jeho velikost se již více přibližuje té vzorové.

V grafomotorických prvcích lze sledovat zlepšení, dívka nezvládá jen horní a spodní oblouky s vratným tahem, ostatní zvládá buď samostatně nebo s dopomocí.

Kresba postavy se podobá té předchozí, hlavní změnou je napojení krku na tělo. Ruce mají jiný tvar, avšak stále netypický.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi	√			√		

Jednotažná linie	√			√		
Překreslení obrázku		√			√	

Tabulka 22. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 3 (kontr. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh	√			√		
Tečky	√			√		
Dloní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála			√		√	
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√			√	
Elipsa	√			√		

Zuby		√		√		
Spojené dolní oblouky	√			√		
Spojené horní oblouky			√		√	
Horní smyčka			√		√	
Spodní smyčka	√			√		
Horní oblouky s vratným tahem			√			√
Spodní oblouky s vratným tahem			√			√
Osmičky			√		√	

Tabulka 23. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 3 (kontr. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Dvojdímenzionální i jednodímenzionální	Dvojdímenzionální i jednodímenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano	Ano
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ne	Ne
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ano, vlasy	Ano, vlasy
Kresba podle pohlaví	Ano	Ano

Tabulka 24. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 3 (kontr. skupina)

Dítě č. 4**Pohlaví:** Chlapec**Značka, kterou se podepisovala:** Človíček**Věk na začátku výzkumu:** 6 let, 2 měsíce**Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření**

Lateralita je pravostranná.

V hygieně psaní jsou zaznamenány značné nedostatky. Chlapec nezvládá správný špetkový úchop, používá úchop drapovitý, kdy drží psací náčiní bříšky prvních třech prstů. Pravidla správného sezení a držení těla při psaní nemá osvojené, na židli si klekl. Papír si ponechává rovně. Na tužku příliš tlačí, avšak tah je docela plynulý, chlapec pracuje rychle. Jednotlivé prvky většinou zvětšuje.

V oblasti *vizuomotoriky* lze u chlapce zaznamenat potíže. Jednotáznou linii nezvládá a u projetí dráhy a překreslení obrázku potřebuje opakovanou slovní oporu.

Chlapec je grafomotoricky málo obratný. V první skupině *grafomotorických prvků* nezvládá kruh, kdy nedokáže napodobit kruhovitý tvar, a dolní oblouk, kdy místo oblouku používá ostrý obrat. Spirálu zvládá, ale s ostatními prvky má převážně potíže (viz. tabulka).

Kresba postavy je velmi chudá a nepropracovaná. Je jednodimenzionální a kromě nepřesných detailů obličej neobsahuje žádné další.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

Co se týká *hygieny psaní*, chlapec nevykazuje žádné výrazné zlepšení. Stále používá drápo- vité úchop, papír si začal otáčet podle svých potřeb tak, aby se mu lépe psalo. Na židli už však neklečí, což je velmi pozitivní, ale prozatím ještě zcela správně nesedí. Váha trupu totiž spočívá na předloktích, záda nejsou opřena. Na tužku stále příliš tlačí.

V oblasti *vizuomotoriky* se chlapec zlepšil v překreslení obrázku, což již zvládá bez slovní opory, jinak zůstává vše tak jako na počátku výzkumu.

V grafomotorických prvcích lze pozorovat zlepšení jen u kruhu, dolního oblouku a horní smyčky, jinak zůstal chlapec na stejné grafomotorické úrovni.

Kresba postavy je stále jednodimenzionální, ruce však obsahují i prsty, i když ve špatném počtu. Na nohách jsou přikresleny boty, na hlavě vlasy.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi		√			√	
Jednotažná linie			√			√
Překreslení obrázku		√		√		

Tabulka 25. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 4 (kontr. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s do- pomocí	Nezvládá
Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh			√		√	
Tečky	√			√		
Dolní oblouk			√	√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		

Spirála	√			√		
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√			√	
Elipsa			√			√
Zuby		√			√	
Spojené dol- ní oblouky			√			√
Spojené hor- ní oblouky			√			√
Horní smyčka			√	√		
Spodní smyčka			√			√
Horní oblou- ky s vratným tahem			√			√
Spodní ob- louky s vratným tahem			√			√
Osmičky			√			√

Tabulka 26. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č.4 (kontr. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Jednodimenzionální	Jednodimenzionální

Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano, oči, ústa	Ano, oči, ústa
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ne	Ano, špatný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ne	Ano, vlasy, boty
Kresba podle pohlaví	Ne	Ne

Tabulka 27. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 4 (kontr. skupina)

Dítě č. 5**Pohlaví:** Chlapec**Značka, kterou se podepisoval:** Koník**Věk na začátku výzkumu:** 5 let, 11 měsíců**Úroveň grafomotoriky na začátku výzkumného šetření***Lateralita* je pravostranná.

V hygieně psaní si lze všimnout, že chlapec má sice již osvojen správný špetkový úchop, avšak tužku drží příliš daleko od hrotu, držení je moc volné, výsledný projev tudíž nepřesný. Během psaní začíná ruku postupně zpevňovat. Papír si ponechává rovně. Chlapec má osvojena pravidla správného sezení a držení těla při psaní. Tah není příliš plynulý, chlapec psaní přerušuje. Tempo psaní i kreslení je velmi rychlé, chlapec se po chvíli přestává koncentrovat.

Ve vizuomotorice má chlapec potíže. Projet dráhu zvládá s dopomocí, i když si je velmi nejistý, jednotažnou linii a překreslení obrázku však nezvládá už ani se slovní oporou.

V oblasti *grafomotorických prvků* není chlapec příliš obratný. Kruh zvládá se slovní oporou, sám nedodrží kruhovitý tvar a odbývá jej. To samé lze říci i u tečkování, pokud má chlapec slovní oporu, zvládá tečkovat, pokud ne, čárkuje. S prvky druhé skupiny má již větší obtíže a ze třetí skupiny nezvládá ani jeden grafomotorický prvek.

Kresba postavy je obsahově velmi chudá. Všechny končetiny jsou jednodimenzionální a každá z nich má tři prsty. Obličej obsahuje detaily, avšak nepřesné.

Úroveň grafomotoriky na konci výzkumného šetření

Hygiena psaní nevykazuje žádnou zásadní změnu k lepšímu. Chlapec sice už nedrží tužku příliš daleko od jejího hrotu, ale naopak ji drží přímo u tohoto hrotu, tudíž na tužku nyní příliš tlačí. Papír si stále ponechává rovně. Vzhledem ke křečovitému držení tužky je tempo psaní pomalejší. Tah je plynulejší než minule.

V oblasti *vizuomotoriky* se chlapec zlepšil, překreslit obrázek už s dopomocí dokáže. U obtahování jednotažné linie byl za slovní opory přesnější než minule, po obtažení půlky obrázku už se však na linii nedokázal soustředit a úkol nedodělal. Přesto je výsledný projev lepší než minule.

V první skupině *grafomotorických prvků* je chlapec na stejné úrovni jako na začátku šetření jak u kruhu, tak i u tečkování. Ve druhé skupině zvládá s dopomocí elipsovitý tvar a spojené horní oblouky, v ostatních prvcích se nezlepšil.

Kresba postavy se změnila v tom směru, že obsahuje vlasy, boty a krk, detaily obličeje jsou přesnější. Na rukou je již správný počet prstů (dvojdímenzionálních), ale umístění rukou i prstů je netypické. Ruce i nohy jsou stále jednodímenzionální.

Vizuomotorika

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá
Čára mezi dvěma liniemi		√			√	
Jednotažná linie			√		√	
Překreslení obrázku			√		√	

Tabulka 28. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 5 (kontr. skupina)

Grafomotorické prvky

	2.10.2009			26.2.2010		
	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá	Zvládá s dopomocí	Nezvládá

Čára svislá	√			√		
Čára vodorovná	√			√		
Kruh		√			√	
Tečky		√			√	
Dolní oblouk	√			√		
Horní oblouk	√			√		
Křížek	√			√		
Šikmá čára všemi směry	√			√		
Spirála			√			√
Šikmá čára – spojování bodů od středu kruhu	√			√		
Vlnovka		√			√	
Elipsa			√		√	
Zuby		√			√	
Spojené dolní oblouky			√			√
Spojené horní oblouky			√		√	
Horní smyčka			√			√
Spodní smyčka			√			√
Horní oblouky s vratným tahem			√			√

Spodní ob- louky s vratným tahem			√			√
Osmičky			√			√

Tabulka 29. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 5 (kontr. skupina)

Kresba lidské postavy

	2.10.2009	26.2.2010
Hlavonožec	Ne	Ne
Postava s hlavou, trupem a končetinami	Ano	Ano
Typ znázornění	Jednodimenzionální i dvojdimenzionální	Jednodimenzionální i dvojdimenzionální
Detaily obličeje – oči, ústa, nos	Ano, oči, ústa	Ano, oči, ústa
Prsty na ruce a jejich správný počet	Ano, špatný počet	Ano, správný počet
Další detaily – vlasy, uši, klobouk, pupík atd.	Ne	Ano, vlasy, boty
Kresba podle pohlaví	Ne	Ne

Tabulka 30. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 5 (kontr. skupina)

4.4.3 Shrnutí výzkumného šetření

Experimentální skupina dětí se skládala ze 3 děvčat a 2 chlapců ve věkovém rozmezí od 5 let, 2 měsíců do 6 let, 4 měsíců. Lateralita u všech těchto dětí je pravostranná. Po vyplnění úvodních grafomotorických testů jsem mohla splnit hlavní cíl své bakalářské práce a tím je **zmapování úrovně grafomotoriky dětí předškolního věku**, avšak výsledky nelze vzhledem k povaze výzkumu zobecňovat.

Všechny zkoumané děti vykazovaly určité nedostatky v *hygieně psaní*. Správný špetkový úchop nezvládaly 2 děti. Ty používaly úchop drapovitý, kdy je tužka držena bříškem prvních tří prstů, jedno z těchto dětí dokonce střídalo úchop drapovitý s úchopem klíšovým, kdy je tužka držena mezi ukazovákem a palcem. Následkem špatného úchopu byla potom nevol-

něná, špatně pohyblivá, křečovitá ruka, která neumožňovala plynulý a přesný pohyb. Ostatní tři děti špetkový úchop zvládaly, nicméně jedno z těchto dětí začínalo během psaní příliš propínat ukazovák, čímž se dostaly prsty do křeče. Pravidla správného sezení a držení těla při psaní si osvojilo pouze jedno dítě, u dvou dětí jsem zaznamenala drobné chyby a další dvě děti tato pravidla nedodržovala vůbec. Nejčastější chybou bylo, že váha trupu spočívala na předloktích, záda se neopírala o opěradlo. Dále měly děti hlavu příliš skloněnou, vzdálenost očí od papíru byla velmi malá. Vážným problémem byla poloha nohou. Objevil se případ, kdy mělo dítě chodidla za předníma nohama židle, překřížené nohy a jedna dívka dokonce na židli klečela. Z celkového počtu pěti dětí si čtyři ponechávaly papír rovně, zbylé jedno dítě si jej natáčelo podle potřeby tak, aby se mu lépe psalo. Při psaní nemělo ani jedno z dětí uvolněnou ruku, následkem čehož byla neplynulost tahu, kostrbatost, silný tlak na podložku nebo také rychlejší unavitelnost ruky. Velikost prvků se u všech dětí téměř shodovala se vzorovou.

Grafomotorický test obsahoval celkem 3 cvičení na zjištění úrovně *vizuomotoriky* (souhry ruky a oka), která je při psaní a kreslení nesmírně důležitá, zajišťuje klidnější a účelnější pohyby. Čáru mezi dvěma liniemi zvládly samostatně 2 děti, zbylé 3 potřebovaly slovní oporu, aby z dráhy nevyjely. U jednotázné linie potřebovalo pomoc jen 1 dítě. Překreslení obrázku (v tomto případě domečku) nezvládlo ani s dopomocí 1 dítě, 2 děti potřebovaly slovní oporu a 2 děti tento úkol zvládly samostatně. Všechny tři úkoly zvládlo bez dopomoci pouze jedno dítě, což vypovídá o důležitosti záměrného a systematického rozvoje této oblasti.

První skupinu *grafomotorických prvků* zvládaly děti poměrně úspěšně, vícečetné potíže se objevovaly jen u kruhu, kdy 3 děti nedokázaly zachovat kulatý tvar nebo zcela kruh uzavřít. U 1 dítěte byla potřebná slovní opora u oblouků a 1 dítě nezvládalo tečkování, namísto kterého čárkovalo. U druhé skupiny se již objevovaly individuální potíže s jednotlivými prvky. Nejčastější chyby se však vyskytovaly ve spirále, kterou nezvládaly 3 děti a zbylé 2 děti potřebovaly dopomoc, a v elipse, jejíž tvar dokázalo napodobit jen 1 dítě. Problémy jim činila i vlnovka, kterou také zvládlo pouze 1 dítě, 3 potřebovaly slovní oporu a 1 dítě ji neumělo ani s dopomocí. Dalším obtížným prvkem pro děti byly spojené dolní a spojené horní oblouky, které nezvládly 3 děti, zbylé dvě děti zvládly jen spojené horní oblouky. S ostrými obraty měly problémy 2 děti. Třetí skupina grafomotorických prvků byla pro děti už velmi náročná, 2 děti nezvládly ani jeden z těchto prvků, horní smyčku zvládlo 1 dítě (nejstarší),

další z dětí zvládlo 3 prvky s dopomocí a poslední dítě dokázalo samostatně spodní oblouky s vratným tahem a s dopomocí spodní smyčku.

Kresby lidských postav byly u dětí velmi rozdílné a specifické, nicméně žádné z 5 dětí již nenakreslilo hlavonožce, postava se skládala z hlavy, trupu a končetin, 1 dítě však nenakreslilo postavě ruce. Typ znázornění byl u 4 dětí dvojdimenzionální, což považují za velmi vyspělé, u 1 dítěte byly pozorovány oba typy znázornění (ruce dvojdimenzionální, nohy jednodimenzionální). 3 děti nakreslily postavě všechny detaily obličeje (oči, ústa, nos), zbylé 2 děti zapoměly na nos. Prsty na ruku neznázornily 2 děti, 3 ano, ale ve špatném počtu. Další detaily (jako např. vlasy) postavě dokreslily 4 děti. Kresba podle pohlaví se objevila u 2 dětí. Celkově mohu poznamenat, že nepřesná a obsahově chudá kresba byla pozorována u 3 dětí z celkového počtu 5.

Vytvořila jsem **program na podporu rozvoje grafomotoriky** a ten jsem aplikovala na vzorek dětí experimentální skupiny s cílem zdokonalení jemné motoriky, vizuomotoriky, hygieny psaní, grafomotorických prvků a kresby lidské postavy. Tento program jsem tvořila postupně, hodinu od hodiny. Zaměřila jsem se na **sledování rozvoje grafomotoriky** dětí a po zvládnutí prvků jednodušších jsem přistupovala k těm náročnějším. Po absolvování celého programu jsem dala dětem opět vyplnit grafomotorický test za účelem zjištění, zda se děti v daných oblastech zlepšily a zda byl program úspěšný.

V hygieně psaní dosáhlo po pěti měsících všech 5 dětí značného zlepšení. Díky používání nástavců pro správné držení si děti se špatným úchopem osvojily držení špetkové, které jim umožnilo lepší pohyblivost, ruka byla uvolněnější a díky tomu tah plynulejší, jistější a děti ani tak netlačily na tužku (vyvarovaly se křečovitého držení). Také se mohly lépe a déle koncentrovat, jelikož ruka nebyla tak rychle unavená. V sezení a poloze těla při psaní byly také zaznamenány pozitivní změny. Děti sedí správně, váha těla spočívá na sedadle, chodidla jsou opřena na zem. Dokonce samy děti mě během cvičení vyzývaly, abych zkontrolovala, zda sedí správně. Děti již udržují správnou vzdálenost očí od psací podložky, jen na 1 dívku je třeba ještě dohlížet. Vzhledem k tomu, že všechny děti píšou pravou rukou, naučila jsem je otáčet si papír při psaní pravým rožkem nahoru.

V oblasti *vizuomotoriky* se zdokonalily všechny děti, což je patrné i z výsledných tabulek. Všechny tři úkoly zvládají již samostatně, bez slovní opory.

Celou první skupinu *grafomotorických prvků* zvládají již všechny děti samostatně, naučily se zachovávat kruhový tvar. Také dítě, které čárkovalo, už nemá s tečkováním žádné potíže. Všechny prvky druhé skupiny dokonale zvládají 3 děti, 1 dítě potřebuje slovní oporu k udržení elipsovitého tvaru a poslední předškolák vyžaduje dopomoc u ostrých obrátů (zubů), aby nevytvářel obloučky místo hrotů. Celou třetí skupinu grafomotorických prvků úspěšně zvládlo 1 dítě, nicméně i u ostatních byl zaznamenán velký pokrok. 2 děti potřebují slovní oporu u nejnáročnějšího prvku této skupiny, a to u osmičky, jinak zvládají všechny prvky samostatně. Zbylé 2 děti nezvládají osmičky ani s dopomocí a jedno z nich ještě spodní smyčku. Celkově hodnotím zlepšení v grafomotorických prvcích jako velmi výrazné.

Také v *kresbách lidské postavy* je zřejmý posun k lepšímu. Všechny děti už nakreslily postavu s hlavou, trupem a všemi končetinami. Chlapec, jenž používal oba typy znázornění, začal dvojdimenzionálně kreslit i nohy, jednodimenzionální jsou už jen prsty na ruce. Detaily obličejů zvládají nakreslit již všechny děti, se správným počtem prstů na ruce už má potíže pouze jedno dítě. Dále se v kresbách všech dětí objevilo více detailů (např. uši, boty nebo i prsty na nohou). Kresbu podle pohlaví nerozlišuje už jen jedno dítě. Celkově lze pozorovat v těchto dětských kresbách velký pokrok, těla jsou již proporcionálně správně členěná, mají více jasnějších a zřetelnějších detailů, dokonce je vidět, že jsou si děti v kreslení jistější.

Je zřejmé, že **pravidelné procvičování** jemné motoriky, grafomotoriky a hygieny psaní **vede k výrazným pokrokům**. Nicméně schopnosti a dovednosti dětí předškolního věku se za dobu 5 měsíců značně vyvinou a zdokonalí, proto se v mé bakalářské práci objevila i skupina kontrolní, která program na podporu rozvoje grafomotoriky neabsolvovala. Srovnáním výsledků grafomotorických testů obou skupin jsem tak mohla zjistit, zda není zlepšení experimentální skupiny podmíněno pouze věkem.

Pokud porovnám výsledky dětí kontrolní skupiny (věkové rozmezí od 5 let, 9 měsíců do 6 let, 2 měsíců) na začátku a na konci výzkumného šetření, lze pozorovat, že v *hygieně psaní* nenastaly žádné výrazné změny k lepšímu. Špatný úchop měly 2 děti a ten přetrvává dodnes. U 2 dětí se při držení tužky stále objevuje chybná vzdálenost mezi prsty a hrotem tužky, což způsobuje buď křečovitě, nebo naopak příliš volné držení. Správné sezení a držení těla při psaní zvládaly na začátku i na konci výzkumu celkem 3 děti, u zbylých dvou se vyskytují chyby v podobě špatného umístění chodidel nebo v přenesení váhy na předloktích. Na tužku

příliš tlačí 3 z těchto dětí, což je způsobeno neuvolněnou, strnulou rukou, která způsobuje rychlejší unavitelnost. Tah dětí je celkem plynulý, v této oblasti se zlepšilo 1 dítě. **Souhrnně tedy mohu říci, že děti ze skupiny kontrolní, které měly potíže s hygienou psaní, se nezlepšily v této oblasti téměř vůbec na rozdíl od dětí skupiny experimentální, jež vykazují velmi výrazné a téměř stoprocentní zlepšení.**

V oblasti *vizuomotoriky* zvládaly 2 děti všechny tři úkoly už na začátku výzkumného šetření. U 1 dítěte nedošlo k žádné změně. Další dítě se zlepšilo v překreslení obrázku, kdy již nepotřebuje dopomoc, jednotažnou linii stále nezvládá a u čáry mezi dvěma liniemi potřebuje stále slovní dopomoc. Poslední dítě zvládá všechny úkoly s dopomocí, což značí zlepšení, jelikož na začátku výzkumu nezvládal ani jednotažnou linii, ani překreslení obrázku. **Nicméně děti kontrolní skupiny nedosahují takového zlepšení jako děti experimentální skupiny, které zvládají všechny 3 úkoly již samostatně.**

To se týká i *grafomotorických prvků*, 3 děti zvládaly prvky první skupiny již na začátku výzkumu. 1 dítě mělo potíže s kruhem a dolním obloukem, tyto prvky nezvládal ani s dopomocí. Na konci výzkumu zvládl kruh s dopomocí a dolní oblouk již samostatně. Poslední dítě zvládalo tečky a kruh pouze s dopomocí, na konci výzkumu nebyla zaznamenána žádná změna. Ve druhé skupině prvků se vyskytovaly individuální rozdíly jako u skupiny experimentální, přesto je zjevné, že experimentální skupina dosáhla výraznějšího zlepšení. Spirála způsobovala potíže 3 dětem, na konci šetření zaznamenalo zlepšení 1 dítě, které ji zvládlo se slovní oporou. Jedno dítě, které z druhé skupiny nezvládalo tři prvky a u dvou potřebovalo dopomoc, bylo na konci výzkumu na zcela stejné úrovni. Všechny prvky druhé skupiny samostatně zvládlo jen 1 dítě. Ve třetí skupině grafomotorických prvků je rozdíl mezi experimentálních a kontrolní skupinou nejmarkantnější. Na začátku výzkumu umělo z třetí skupiny prvků 1 dítě horní smyčku a 1 dítě spodní smyčku, ostatní prvky tyto děti nezvládaly. Největší zlepšení bylo pozorováno u dítěte, které dokázalo samostatně osmičku a horní smyčku s dopomocí. Další 3 děti se zlepšily v jednom prvku, 1 dítě v žádném. **Opět tedy mohu potvrdit, že i v grafomotorických prvcích bylo zaznamenáno mnohem výraznější zlepšení u skupiny experimentální.**

V *kresbách lidské postavy* také již žádné dítě nezobrazovalo hlavonožce, nýbrž postavu s hlavou, trupem a končetinami. Na začátku i na konci šetření byl typ zobrazení u 3 dětí kombinovaný, u 1 dítěte dvojdimenzionální a u 1 dítěte jednodimenzionální. Detaily obličejů

zůstaly také stejné, 3 děti zobrazily všechny, kresbám 2 dětí chyběl nos. Kresby 4 dětí na začátku výzkumu neobsahovaly prsty na ruku, u 1 dítěte se objevily, avšak ve špatném počtu. Bilance na konci šetření je následující: 2 děti nakreslily prsty ve správném počtu, 2 ve špatném počtu a 1 dítě stále prsty nezobrazilo. O další detaily obohatily postavu celkem 3 děti, avšak není jich tolik jako u skupiny experimentální, uši se neobjevily v kresbě ani jednoho dítěte. Kresbu podle pohlaví nevypracovaly 3 děti, zbylé 2 ano. **V oblasti kresby lidské postavy bylo tedy pozorováno větší zlepšení opět u skupiny kontrolní.**

Pro lepší přehlednost toho, jaký je rozdíl mezi zlepšením experimentální a kontrolní skupiny, jsem vytvořila tabulku, která obsahuje celkový počet získaných bodů na začátku a na konci výzkumného šetření u obou skupin. Pokud dítě zvládlo úkol samostatně, získalo 2 body, s dopomocí 1 bod a pokud úkol nezvládlo vůbec, dostalo 0 bodů. V kresbě lidské postavy jsem hodnotila každou položku zvlášť (např. pokud byla nakreslena postava podle pohlaví, získalo dítě 1 bod, pokud ne, nezískalo bod žádný). Hygienu psaní jsem do této tabulky nezahrnula, jelikož je patrný značný rozdíl mezi oběma skupinami.

	2.10.2009	26.2.2010
Experimentální skupina	160 bodů	270 bodů
Kontrolní skupina	152 bodů	191 bodů

Tabulka 31. Srovnání celkového zlepšení experimentální a kontrolní skupiny

Jak je patrné z výše popsaného, jemná motorika, vizuomotorika, hygiena psaní i grafomotorika se mnohem výrazněji zdokonalily u skupiny experimentální, čímž **potvrzují danou hypotézu**. Dále tím prokazují, že zlepšení u experimentální skupiny není podmíněno pouze věkem, ale především absolvováním mého programu na podporu rozvoje grafomotoriky, který jsem předala i ředitelce Mateřské školy ve Štítné nad Vláří, aby jej mohla využít i u ostatních dětí, případně se jím inspirovat. **Další metodické pokyny** pro děti experimentální skupiny, které by měly i nadále podporovat úspěšný rozvoj grafomotoriky, jsem zařadila na konec jednotlivých kasuistik. Většinou jsem doporučovala, jaké náměty mají být využity na

zlepšení jednotlivých grafomotorických prvků a zdůrazňovala jsem důležitost motivace a zpětné vazby dětem. **Všechny cíle mé bakalářské práce byly splněny.**

ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabývala grafomotorikou u dětí předškolního věku, její úrovní a následně i rozvojem. Tato oblast jemné motoriky je vnímána jako jeden z ukazatelů pro posuzování zralosti pro školní docházku, proto je důležité ji v předškolním věku důsledně a systematicky rozvíjet. Cílem mé práce bylo zjistit a zmapovat úroveň grafomotoriky vybraných dětí předškolního věku, navrhnout program na podporu rozvoje grafomotoriky, ten aplikovat na daný vzorek dětí a tím zjistit, zda se zlepšily v oblasti jemné motoriky, vizuomotoriky, grafomotoriky a hygieny psaní.

V teoretické části jsem se zabývala charakteristikou jednotlivých etap předškolního věku, zde jsem zařadila tělesný a motorický vývoj, kognitivní vývoj, rozvoj identity a emoční a sociální vývoj. V následujících dvou kapitolách jsem se věnovala grafomotorice a jejímu vývoji v předškolním věku, uvolňovacím cvikům a podmínkám správného grafomotorického vývoje.

Empirickou část jsem věnovala výzkumu grafomotoriky dětí z Mateřské školy Štítná nad Vláří. S pomocí ředitelky MŠ jsem vytvořila experimentální a kontrolní skupinu dětí, každá z nich se skládala ze 3 děvčat a 2 chlapců. Výzkumné šetření trvalo celkem 5 měsíců, přičemž mi obě skupiny vyplnily na začátku a na konci výzkumu grafomotorický test. Po celou následující dobu jsem s dětmi experimentální skupiny pravidelně procvičovala jemnou motoriku, vizuomotoriku a grafomotoriku, vedla je k osvojení si pravidel hygieny psaní. Po uplynutí této doby jsem u experimentální skupiny srovnala výsledky testů na začátku a na konci výzkumu a tím prokázala, že pravidelné procvičování grafomotoriky vede k výrazným pokrokům. Abych ale dokázala, že zlepšení nastalo především vlivem absolvování programu, použila jsem metodu konfirmačního experimentu, který následně potvrdil hypotézu, že experimentální skupina dětí po realizaci výzkumného šetření vykazuje lepší výsledky v oblasti grafomotorických dovedností i v dodržování hygieny psaní než skupina kontrolní. Všechny cíle mé bakalářské práce byly splněny, hypotéza byla potvrzena.

Dále jsem zjistila, že k tomu, aby mohli jak pedagogové, tak i rodiče úspěšně rozvíjet grafomotorické dovednosti dětí, je potřeba především velká dávka trpělivosti, vstřícného přístupu a hlavně silná motivace, která inspiruje děti k lepším výkonům a přitom je zadané úkoly baví a dělají jim radost.

Jako největší přínos své bakalářské práce vnímám právě vytvoření programu na podporu rozvoje grafomotoriky, jehož efektivita byla následně potvrzena. Tento program jsem předala ředitelce mateřské školy k dalšímu využití nebo k případné inspiraci.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press, a.s., 2006. ISBN. 80-251-0977-1
2. BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Diagnostika dítěte předškolního věku: Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 1. vydání. Brno: Computer Press, a.s., 2007. ISBN. 978-80-251-1829-0
3. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN. 80-7178-449-4
4. DROPOVÁ, G. *Kreslím a maluju*. Český Těšín: Poradce, 2003. ISBN. 80-86674-17-7
5. FÜRST, M. *Psychologie*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN. 80-7198-199-0
6. KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. a kol. *Předškolní a primární pedagogika*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN. 80-7178-585-7
7. KOLEKTIV MATEŘSKÉ ŠKOLY ŠTÍTNÁ VAD VLÁŘÍ. *Školní vzdělávací program: Jsem malý a poznávám svět*. 2007
8. KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. 1. vydání. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001. ISBN. 80-214-1844-3
9. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN. 80-247-1284-9
10. LAUBEROVÁ, K., MIOZGOVÁ, M. *Předškoláci ve školce*. 1. vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN. 978-80-7367-576-9
11. LIPNICKÁ, M. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN. 978-80-7367-244-7
12. LOOSEOVÁ, A., C., PIEKERTOVÁ, N., DIENEROVÁ, G. *Pracovní listy – Grafomotorika pro děti předškolního věku*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN. 80-7178-541-5
13. LOOSEOVÁ, A., C., PIEKERTOVÁ, N., DIENEROVÁ, G. *Grafomotorika pro děti předškolního věku*. 2. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN. 978-80-7367-256-0

14. MATĚJČEK, Z., POKORNÁ, M. *Radosti a strasti: Předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. Nakladatelství a vydavatelství H+H, 1998. ISBN. 80-86022-21-8
15. MICHALOVÁ, Z. *Čáry máry*. 2. vydání. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2002. ISBN. 80-7311-013-x
16. MLČÁKOVÁ, R. *Grafomotorika a počáteční psaní*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN. 978-80-247-2630-4
17. NOVÁKOVÁ, M. *Písanka předškoláka*. Klímkovice: Nomi.
18. OVEČKOVÁ, V. *Grafomotorická cvičení*. 1. vydání. Brno: Computer Press, a.s., 2008. ISBN. 978-80-251-1763-7
19. PILAŘOVÁ, M. *Šimonovy pracovní listy 5*. 4. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN. 978-80-7367-418-2
20. PILAŘOVÁ, M. *Šimonovy pracovní listy 14*. 1. vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN. 978-80-7367-518-9
21. POKORNÁ, V. *Šimonovy pracovní listy 9*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN. 978-80-7367-279-9
22. PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. 3. vydání. Praha, Portál, 2001. ISBN. 80-7178-579-2
23. ŘÍČAN, P. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN. 80-7367-124-7
24. SVOBODA, P. *Cvičení pro rozvoj jemné motoriky a psaní*. 1. vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN. 978-80-7367-545-5
25. SVOBODOVÁ, M. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. 1. vydání. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1998. ISBN. 80 85808-47-1
26. SYNEK, F. *Říkáme si s dětmi*. 5. vydání. Praha: ArchArt, 2009. ISBN. 80-86638-04-9
27. ŠIMÍČKOVÁ – ČÍŽKOVÁ J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vydání. Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN. 978-80-244-2141-4
28. ŠULOVÁ, L. Repetitorium vybraných poznatků z vývojové psychologie. In MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. (eds.) *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN. 80-7178-799-X
29. TYMICHOVÁ, H. *Nauč mě číst a psát*. Praha: SPN, 1985.

30. UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*. 5. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN. 80-7178-599-7
31. UŽDIL, J., ŠAŠINKOVÁ, E. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. ISBN. 14-442-80
32. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN. 80-7178-308-0
33. ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN. 80-7178-544-x
34. ZELINKOVÁ, O. *Dyslexie v předškolním věku?* 1.vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN. 978-80-7367-321-5

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Tzv.	Takzvaný.
Např.	Na příklad.
MŠ	Mateřská škola.
Atd.	A tak dále.
Exp.	Experimentální.
Kontr.	Kontrolní.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1. První skupina uvolňovacích cviků.....	22
Obrázek 2. Druhá skupina uvolňovacích cviků.....	23
Obrázek 3. Základní prvky první skupiny	24
Obrázek 4. Základní prvky druhé skupiny	24
Obrázek 5. Základní skupiny třetí skupiny.....	25
Obrázek 6. Vývoj kresby lidské postavy v předškolním věku (Vágnerová, 2000).....	27
Obrázek 7. Správné sezení při psaní a kreslení (Bednářová, Šmardová, 2006)	29
Obrázek 8. Správné držení psacího náčiní (Bednářová, Šmardová, 2006)	30
Obrázek 9. Nesprávné úchopy (Bednářová, Šmardová, 2006)	31

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 1 (exp. skupina).....	45
Tabulka 2. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č.1 (exp. skupina).....	46
Tabulka 3. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 1 (exp. skupina)	47
Tabulka 4 .Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 2 (exp. skupina).....	50
Tabulka 5. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č.2 (exp. skupina).....	51
Tabulka 6. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č.2 (exp. skupina)	52
Tabulka 7. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 3 (exp. skupina).....	54
Tabulka 8. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 3 (exp. skupina).....	56
Tabulka 9. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 3 (exp. skupina)	56
Tabulka 10. Úroveň vizuomotoriky u dítě č. 4 (exp. skupina).....	59
Tabulka 11. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 4 (exp. skupina).....	60
Tabulka 12. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 4 (exp. skupina)	61
Tabulka 13. Úroveň vizuomotoriky u dítěte č. 5 (exp. skupina).....	63
Tabulka 14. Úroveň grafomotorických dovedností u dítěte č. 5 (exp. skupina).....	65
Tabulka 15. Úroveň kresby lidské postavy u dítěte č. 5 (exp. skupina)	65
Tabulka 16. Úroveň vizuomotoriky u dítěte č. 1 (kontr. skupina).....	67
Tabulka 17. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č.1 (kontr. skupina).....	68
Tabulka 18. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č.1 (kontr. skupina).....	69
Tabulka 19. Úroveň vizuomotoriky dítě č. 2 (kontr. skupiny).....	70
Tabulka 20. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 2 (kontr. skupina).....	72
Tabulka 21. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 2 (kontr. skupina).....	72
Tabulka 22. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 3 (kontr. skupina).....	74
Tabulka 23. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 3 (kontr. skupina).....	75
Tabulka 24. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 3 (kontr. skupina).....	75
Tabulka 25. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 4 (kontr. skupina).....	77
Tabulka 26. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č.4 (kontr. skupina).....	78
Tabulka 27. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 4 (kontr. skupina).....	79
Tabulka 28. Úroveň vizuomotoriky dítěte č. 5 (kontr. skupina).....	80
Tabulka 29. Úroveň grafomotorických dovedností dítěte č. 5 (kontr. skupina).....	82
Tabulka 30. Úroveň kresby lidské postavy dítěte č. 5 (kontr. skupina).....	82
Tabulka 31. Srovnání celkového zlepšení experimentální a kontrolní skupiny	87

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Grafomotorický test pro děti předškolního věku 1
- P II Grafomotorický test pro děti předškolního věku 2
- P III Záznamový arch pro hodnocení grafomotorických činností dětí Mateřské školy
Štítná nad Vláří
- P IV Záznamový arch pro pozorování dětí Mateřské školy Štítná nad Vláří při grafomotorických činnostech
- P V Program na podporu rozvoje grafomotoriky u dětí předškolního věku